

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В
УМОВАХ ПІДВИЩЕННЯ
САМОСТІЙНОСТІ РЕГІОНІВ

Монографія
За редакцією кандидата економічних наук, доцента О.О. Яцух

Мелітополь
Видавничий будинок
Мелітопольської міської друкарні
2019

УДК 631.16:332.13
Ф 59

Авторський колектив – викладачі Таврійського державного агротехнологічного університету: к.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування **Яцух О.О.** (розділ 1,3,4,6); д.е.н., професор **Трусова Н.В.** (розділ 5); к.е.н., доцент **Когут І.А.** (розділ 8); к.е.н., доцент **Косторной С.В.**, к.е.н, доцент **Цап В.Д.**, к.е.н., ст. викладач **Аблязова Є.З.** (розділ 2); к.е.н., доцент **Радченко Н.Г.**, к.е.н., доцент **Якушева І.Є.** (розділ 3); к.е.н., доцент **Рубцова Н.М.**, к.е.н., доцент **Чкан І.О.** (розділ 4); к.е.н, доцент **Демченко І.В.**, к.е.н., доцент **Захарова Н.Ю.** (розділ 6); к.е.н., ст. викладач **Осипенко С.О.** (розділ 7).

Рецензенти:

Судомир Л.В., д.е.н., доцент, завідувач відділу навчально-науково-інноваційної діяльності ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»

Боднар О.В., д.е.н., с.н.с., завідувач відділу ціноутворення та аграрного ринку ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України

Козарезенко Л.В., д.е.н., професор кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Рекомендовано Вченою радою Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (протокол № 10 від 23.04.2019 року)

Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах підвищення самостійності регіонів: монографія/ наук. ред. та кер. кол. авт. О.О. Яцух. - Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2019 – 337 с.

В роботі визначено особливості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств як основної ресурсотворюючої складової розвитку сільських територій. Розглянуто особливості формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств в контексті інтегрованої системи фінансово-кредитного забезпечення. Визначено науково-практичні та методичні основи дослідження рівня фінансової безпеки підприємницьких структур в аграрному секторі економіки. Систематизовано проблеми та напрями реформування оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Запропоновано науково-методичні та практичні рекомендації інвестиційного та страхового забезпечення розвитку підприємницької діяльності аграрного сектору економіки та сільських територій регіону. Розглянуто особливості реформування адміністративно-територіального устрою країни та підходи до формування спроможних об'єднаних територіальних громад в умовах фінансової децентралізації.

Монографія може бути корисною науковцям, спеціалістам-практикам, викладачам вузів, аспірантам, студентам вищих навчальних закладів.

УДК 631.16:332.13

ISBN

© Колектив авторів, 2019

© Видавництво «Видавничий будинок ММД», 2019

З М І С Т

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВНОЇ РЕСУРСОУТВОРЮЮЧОЇ СКЛАДОВОЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.	
1.1. Аналіз фінансових результатів діяльності й фінансового стану сільськогосподарських підприємств та визначення деструктивних факторів якості їх фінансового забезпечення.....	8
1.2. Державна політика щодо фінансового забезпечення розвитку аграрного сектору економіки.....	29
1.3. Методологічний підхід до оцінки якості фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств.....	38
Список використаних джерел.....	56
РОЗДІЛ 2. ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ	
2.1. Законодавче та нормативне забезпечення щодо оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, податковий інструментарій їх державної підтримки.....	63
2.2. Практичні аспекти та проблеми оподаткування сільськогосподарських товаровиробників.....	71
2.3. Зарубіжний досвід та напрями реформування оподаткування сільськогосподарських товаровиробників.....	84
Список використаних джерел.....	87
РОЗДІЛ 3. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ	
3.1 Оцінка рівня інвестиційного забезпечення підприємств аграрного сектору економіки.....	90
3.2 Аграрні розписки як інноваційна форма фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств.....	95

3.3.	Обґрунтування альтернативних джерел залучення фінансових ресурсів в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств.....	114
	Список використаних джерел.....	125
РОЗДІЛ 4.	СТРАХОВИЙ ЗАХИСТ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ	
4.1.	Необхідність та сутність страхування сільськогосподарських ризиків.....	130
4.2.	Особливості страхування продукції рослинництва в Україні.....	138
4.3.	Страхування майбутнього врожаю зернових культур за програмою форвардних закупівель зерна.	162
4.4.	Особливості страхування сільськогосподарських тварин в Україні.....	169
4.5	Проблеми та перспективи розвитку агрострахування в Україні.....	178
	Список використаних джерел.....	182
РОЗДІЛ 5.	ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
5.1.	Методичні підходи щодо формування фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств.....	187
5.2.	Комплексний підхід оптимальної оцінки багатофакторного ризику фінансового потенціалу в інтегрованій системі фінансово-кредитного забезпечення.....	194
5.3.	Інтегральна оцінка сукупного рівня фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств.....	211
	Список використаних джерел.....	216
РОЗДІЛ 6.	НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ	
6.1.	Теоретичні підходи та методичне забезпечення дослідження рівня фінансової безпеки підприємницьких структур в аграрному секторі економіки.....	219
6.2	Оцінка та аналіз фінансового плану та рівня фінансової безпеки підприємницьких структур в аграрному секторі економіки.....	231

РОЗДІЛ 4

СТРАХОВИЙ ЗАХИСТ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ ТА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: МЕТОДИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ

4.1. Необхідність та сутність страхування сільськогосподарських ризиків

Сільське господарство України є стратегічною і найбільш ефективною галуззю народного господарства. [1] Поряд з цим, діяльність сільськогосподарських підприємств пов'язана з певним ризиком, зокрема такими, як коливання цін, зниження рівня врожайності, зменшення продуктивності худоби та ін. В результаті дій цих ризиків в різні періоди часу відбуваються значні коливання доходів сільськогосподарських підприємств.

В цілому ризик є кількісною мірою небезпеки, що загрожує тому чи іншому суб'єктові чи об'єктові. Отже, ризик – це імовірні збитки, які можуть бути встановлені шляхом перемноження вірогідності (частоти) негативних подій на величину можливого збитку від неї [2].

Господарський ризик сільськогосподарських підприємств можна визначити як ймовірність понесення втрат чи зниження рівня прибутковості сільськогосподарського виробництва внаслідок недоотримання урожаю або зменшення продуктивності худоби, що виникла у зв'язку з впливом природно кліматичних та біологічних явищ в умовах повної невизначеності стану зовнішнього середовища. [3]

Усі ризики, з якими стикається товаровиробник сільськогосподарської продукції, можна класифікувати наступним чином [4, 16] (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Класифікація ризиків в сільському господарстві

Назва	Пояснення
1	2
Фінансові	Недоодержання прибутку, зниження фінансової стійкості, зниження прибутковості цінних паперів, ризик неплатоспроможності, інвестиційний, інфляційний, валютний, відсотковий, кредитний, депозитний та податковий ризики, штрафи, пені та інші непередбачені фінансові витрати
Виробничо-технічні	Ризики, пов'язані з експлуатацією технічних пристроїв (аварії, вибухи, пожежі, вихід з ладу машин й обладнання), порушення технологічного циклу виробництва, ризики, закладені в різних видах обладнання конструктивно і проявляються при експлуатації
Природно-кліматичні	Повінь, вимерзання посівів, посуха, урагани, град, зсуви, селі, землетруси, зміна температурного режиму в регіоні

Інформаційні	Спотворення, підробка, витік, розкрадання, блокування, втрата, копіювання, знищення, недостовірність інформації
Екологічні	Забруднення вод і узбережжя, ґрунтових вод, земельних ресурсів, викиди в атмосферу, радіоактивне зараження
Комерційні	Помилковий вибір власних цілей торгового підприємства, помилковий прогноз розвитку зовнішнього середовища, невірна оцінка потенціалу торговельного підприємства, прийняття невірних управлінських рішень, низька кваліфікація працівників, матеріальні, трудові втрати та втрати часу
Науково-технічні (інноваційні)	Невідповідність нового обладнання й технології необхідним вимогам для виробництва нового товару, незатребуваність нової продукції і послуг, помилкові технологічні рішення, відставання в конкурентній боротьбі
Транспортні	Часткове або повне пошкодження або втрата засобів транспорту і вантажів при транспортуванні, навантаженні, розвантаженні, несвоєчасність доставки готової продукції, сировини, матеріалів
Маркетингові (реалізаційні)	Ризики взаємодії з контрагентами і партнерами, ризики непередбаченої конкуренції, неадекватні результати маркетингових досліджень та їх нерациональна організація (зниження обсягу продажів, зниження якості продукції), збутові ризики, ризики недостатньої сегментації ринків збуту
Соціальні	Соціальна політика на підприємстві (нещасні випадки, охорона праці, професійні захворювання, пенсії, посібники), хвилювання, страйки
Політичні	Ризик націоналізації і експропріації без компенсації, ризик трансферту, який пов'язаний з можливими обмеженнями на конвертування будь-якої валюти, ризик розриву контракту через дії влади країни, в якій знаходиться компанія - контрагент, ризик військових дій і цивільних заворушень
НАСЛІДКИ	
Збиток, втрата доходу, відшкодування збитків і шкоди, зниження виробничих потужностей підприємства, порушення договірних зобов'язань, виникнення кредиторської заборгованості, зниження рентабельності, конкурентоспроможності, погіршення фінансового становища і невиконання соціальних зобов'язань, нанесення.	

Основною причиною появи ризиків у сільському господарстві є те, що багато процесів, спрямованих на створення вартості, що тут відбуваються, перебувають поза межами впливу людини. Навіть тоді, коли вона може певною мірою прогнозувати їх перетікання та наслідки. Це і природно-кліматичні фактори, і особливості розвитку та життєдіяльності біологічних систем, які виступають джерелом формування продукції сільського господарства, і низка традиційних підприємницьких ризиків, спільних для всіх галузей господарської діяльності. В кінцевому рахунку дію специфічних для сільського господарства ризиків можна звести до проблеми нестабільної урожайності сільськогосподарських культур. А через корми коливання врожайності впливають і на ситуацію у тваринництві.

Існує кілька підходів за допомогою яких сільськогосподарські виробники можуть уникати або мінімізувати дію ризиків. Ці підходи можна розділити на дві основні групи: стратегія скорочення ризиків у сільському господарстві та стратегія передачі ризиків (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

**Підходи, що дозволяють усунути або мінімізувати наявні ризики
сільськогосподарського виробництва**

Підходи	Коротка характеристика
Стратегія скорочення ризиків	
Уникнення ризиків	Відмові від певних видів діяльності та обрання інших, які поступаються рівнем доходів, проте є менш ризиковими з точки зору підприємства в цілому.
Вибір продуктів та способів зменшення впливу ризиків	Застосування технологічних рішень які дозволяють зменшити вплив ризиків (використання сортів культур (порід тварин) з меншим періодом вирощування, зрошення, впровадження системи точного землеробства, використання альтернативних технологій вирощування культур, використання нових засобів та систем захисту рослин).
Диверсифікація виробництва	Застосування стратегії яка дозволяє зробити так, щоб одні і ті самі ризики не загрожували діяльності господарства в цілому, а стосувалися лише його окремих напрямів (диверсифікація вирощування культур, врахування сезонності, використання різних сортів та гібридів культур).
Географічна диверсифікація	На даному етапі розвитку управління ризиками в сільському господарстві є новизною. Суть його полягає у використанні для вирощування сільськогосподарських культур площ полів, що розташовані в різних районах, або регіонах певної країни.
Підтримка достатньої ліквідності	Створення резервів, накопичення власних коштів для самостійного покриття збитків, що виникли внаслідок настання несприятливих подій, тобто самострахування.
Стратегія передачі ризиків	
Вертикальна інтеграція	Такий підхід полягає у інтеграції сільськогосподарського підприємства до агропромислових фінансових груп, у яких фінансова компанія або банк будуть виступати джерелом покриття збитків підприємства заподіяних певними чинниками.
Страхування	Передача частини ризиків іншій стороні за узгоджену плату на визначений час та на погоджених умовах.

Джерело: узагальнено автором за [2, 5, 6]

Одним з ефективних інструментів управління ризиками в сільському господарстві виступає страхування, що дозволяє забезпечити стабільні умови виробничої діяльності аграрних суб'єктів господарювання незалежно від природних негараздів.

Вимоги Закону України «Про страхування» [7] не включають специфіки аграрної галузі, окремо виділеної статті щодо сільськогосподарського страхування не передбачено.

Згідно Закону України «Про страхування» можна виділити наступні види страхування для сільськогосподарських виробників: страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ, страхування майна, страхування фінансових ризиків, страхування сільськогосподарської продукції (стаття 6 Закону України «Про страхування» «Добровільне страхування та його види») та страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків у випадках та згідно з переліком

тварин, встановленими Кабінетом Міністрів України (стаття 7 Закону України «Про страхування» «Види обов’язкового страхування») [7].

На сьогоднішній день у вітчизняній економіці немає єдиного визначення поняття агрострахування. (табл. 4.3)

Таблиця 4. 3

Підходи до визначення поняття «сільськогосподарське страхування»

Автор / Джерело	Визначення
1	2
Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [8]	Економічні відносини щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених цим Законом, за рахунок грошових фондів, що формуються у страховика шляхом сплати страхувальником страхових платежів (премій), частина яких компенсується за рахунок державних субсидій, та доходів від розміщення коштів цих фондів, яке здійснюється відповідно до положень Закону і визначається наявністю та особливостями ризиків, носіями яких є сільськогосподарські рослини і тварини.
О. М. Остапенко [9]	Об’єктивна категорія, котра дає змогу регулювати відносини між страховиками та сільськогосподарськими товаровиробниками з приводу врегулювання питань відшкодування збитків одним одному.
М. К. Бондарчук, І. Ю. Кондрат [58]	Сукупність добровільних економічних відносин щодо страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників, пов’язаних із володінням, користуванням та розпорядженням їх майном, а також відшкодуванням страхувальниками збитків, заподіяних третій особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, за рахунок фондів грошових коштів, що формуються у страховика за допомогою сплати страхувальником страхових платежів самостійно чи з врахуванням державних субсидій
Петрук Т.Ю. [57]	Цивільно-правові та фінансово-економічні відносини, які виникають у процесі забезпечення страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються у страховика (перестраховика) за допомогою сплати страхувальником страхових платежів (премій)
О. М. Лобова [10]	Система економічних відносин між конкретними суб’єктами господарювання, де, з одного боку, виступають страховики - фінансово-кредитні установи, а з іншого - страхувальники - сільськогосподарські підприємства, орендарі, селянські (фермерські) господарства, які за певну плату передають свої ризики майнових, фінансових втрат у сільськогосподарській діяльності з метою отримання відшкодування при настанні страхового випадку.
Г.А. Матвієнко [11]	Створення спеціальних фондів за рахунок внесків сільськогосподарських виробників для відшкодування збитків, спричинених природно-кліматичними та іншими ризиками і є основним важелем розвитку сільського господарства.

О. В. Кравчук [12]	Сукупність заходів стосовно захисту майнових інтересів громадян, організацій і установ, що займаються сільськогосподарською діяльністю у разі настання певних подій за рахунок страхових резервів організованого спеціалізованими страховими державними і недержавними структурами.
О.О. Яцух [17]	Механізм управління усіма сільськогосподарськими ризиками, який забезпечує часткову чи повну компенсацію суб'єкту господарювання втрат через негативний вплив погоди і природних ризиків
Ю. В. Самойлик [3]	Вид цивільно-правових відносин, щодо захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, задіяних у сільськогосподарському виробництві, у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством». За нею, сутність «агροстрахування» полягає у «компенсації втрат сільськогосподарського виробника завданих впливом зовнішньоекономічних важелів та несприятливими природно-кліматичними умовами відповідальною за це особою.
О.Т. Прокопчук [13]	Окремий вид страхування, який об'єднує кілька підгалузей, виділення сільськогосподарського страхування в окремий клас здійснюється за принципами формування комплексних видів страхування.
Термінологічний словник IFC [14]	Вид страхування, що використовується сільськогосподарськими підприємствами та включає такі напрями, як: страхування культур, страхування тварин, страхування аквакультур і лісових насаджень, але не включає страхування будівель і обладнання, які можуть бути застраховані тим самим страховиком за іншим договором страхування.
С.А. Навроцький [15]	Сукупність різних видів страхування в аграрному секторі, тобто сільськогосподарське страхування виступає окремим видом страхування поряд з морським, авіаційним, медичним та ін.
Р. Ітуріос [16]	Спеціальна лінія страхування майна, що застосовується для сільськогосподарських підприємств.

Джерело: доповнено автором [57]

Отже, сутність «агροстрахування» полягає у частковій чи повній компенсації суб'єкту господарювання втрат через негативний вплив погоди та природних ризиків відповідальною за це особою. Таким чином, страхування покликане запобігти різкі коливання доходів сільськогосподарських виробників, пов'язані насамперед з природними ризиками. [17]

Також агροстрахування допомагає покращити фінансовий стан сільськогосподарських виробників з точки зору їх кредитоспроможності. Адже всі кредитні установи надають перевагу тим, виробникам, які мають гарантію збереження певної частини доходу в разі настання стихійних лих. Крім того, страхування являється стимулом для виробника використовувати в своїй діяльності сучасні технічні та технологічні досягнення.

Спираючись на основні функції, які несе в собі категорія агροстрахування зауважимо, що це механізм управління усіма сільськогосподарськими ризиками, який забезпечує часткову чи повну

компенсацію суб'єкту господарювання втрат через негативний вплив погоди і природних ризиків.

Сільськогосподарське страхування розгалужене поняття і поділяється на види за певними ознаками (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Класифікація страхових продуктів в агрострахуванні

Основними перевагами, що стимулюють агровиробників, звертатися до страхування, як одного з елементів мінімізації сільськогосподарських ризиків є те що:

- страхування є відносно недорогим у порівнянні з іншими способами управління ризиками;
- страхування дає можливість стабілізувати свої доходи та продовжувати працювати без тривалих перерв у роботі, тобто агрострахування покликано запобігти різким коливанням ваших доходів;
- компенсація збитків завдяки страхуванню дозволяє розраховатися з переробними підприємствами, постачальниками матеріально-технічних ресурсів та іншими зовнішніми сумісниками;
- агрострахування спонукає до використання сучасних технічних та технологічних досягнень, застосування надійних засобів захисту врожаю, таким чином, підвищує ефективність виробництва в аграрному секторі;

– агрострахування дозволяє повернути взяті в кредит кошти, за рахунок страхового відшкодування у разі настання страхового випадку, та полегшує доступ сільськогосподарських виробників до кредитних ресурсів;

– страхування стимулює виробника до ведення господарської діяльності незалежно від кліматичних умов середовища в якому розташоване підприємство.

Існує безліч історичних фактів, що підтверджують існування страхування у сферах, пов'язаних із виробництвом та розподілом продуктів землеробства. Періодичність засух, повеней, неврожаїв, інших стихійних лих наші предки відчували на протязі життя. Це відображено у великих книгах минулого, зокрема християнській Біблії, де зазначалося, що після кількох урожайних років обов'язково буде неврожайний. Знищували запаси продовольства й урожаї напади ворогів. Давні люди розуміли, що необхідно створювали спільні запаси.

Найдавнішим особам страхового захисту в Україні в епоху Середньовіччя було взаємне страхування. Чумаки, які перевозили вантажі, спільно відшкодовували збитки потерпілому від нападу розбійників або від стихійного лиха, що призводило до втрати товарів або вола. [18]

Система натурального продуктового страхування широко розвивалася на Сході, зокрема в Японії. Державні органи влади щорічно збирали з населення рис, просо й інші продукти, зберігали їх на складах і роздавали в роки голоду. В Європі перше страхове товариство виникло в Ісландії в XII ст. Заможні селяни об'єднувалися у спільноту для взаємного захисту від втрат на випадок вогню, граду чи загибелі худоби. При страхуванні частина збитків відшкодовувалася грішми, а частина натурою, матеріалами або працею.

Існувало державне сільськогосподарське страхування і в Московській державі. Використовували три розміри платежів: найменший розмір - для стрільців, середній - для селян приватників і найвищий - для селян, котрі належали до церковної общини. Першою організацією такого виду страхування на території Російської імперії було Ліфляндське товариство взаємного страхування посівів від граду, організоване у Прибалтійському краї. [18]

У сучасному світі агрострахування визнане надійним і ефективним інструментом управління сільськогосподарськими ризиками. Ефективність страхового захисту сільськогосподарських виробників в ринкових умовах господарювання, залежить, від рівня, розвитку економічної системи в цілому і системи аграрного страхування зокрема. У сільському господарстві країн з розвинутою ринковою економікою система страхування давно вже стала головними інструментом запобігання майнових ризиків і невід'ємною складовою механізму господарювання. (табл. 4)

Так страхуванням в Україні охоплено до 5% сільськогосподарських культур, в той час як в Іспанії - до 80%, США - до 70%, Канаді - до 60%. [19]

Таблиця 4.4

Страхування сільськогосподарської продукції в розвинутих країнах та Україні

Країна	Обсяг страхування сільськогосподарської продукції
США	70%
Іспанія	80%
Канада	60%
Україна	5%

Джерело: [19]

Незважаючи на те, що Україна є аграрною країною і має великий потенціал, галузь агрострахування досі не набула стратегічного значення, а отже існує гостра необхідність у залученні вітчизняного аграрного сектору до послуг агрострахування. Так, на сьогодні на страхуванні сільськогосподарських культур спеціалізуються лише 15 українських страхових компаній (рис. 2) (хоча ліцензію на здійснення добровільного страхування сільськогосподарської продукції мають 67 страховиків), а агрострахуванням охоплено не більше 5 % сільськогосподарських площ (рис. 3).

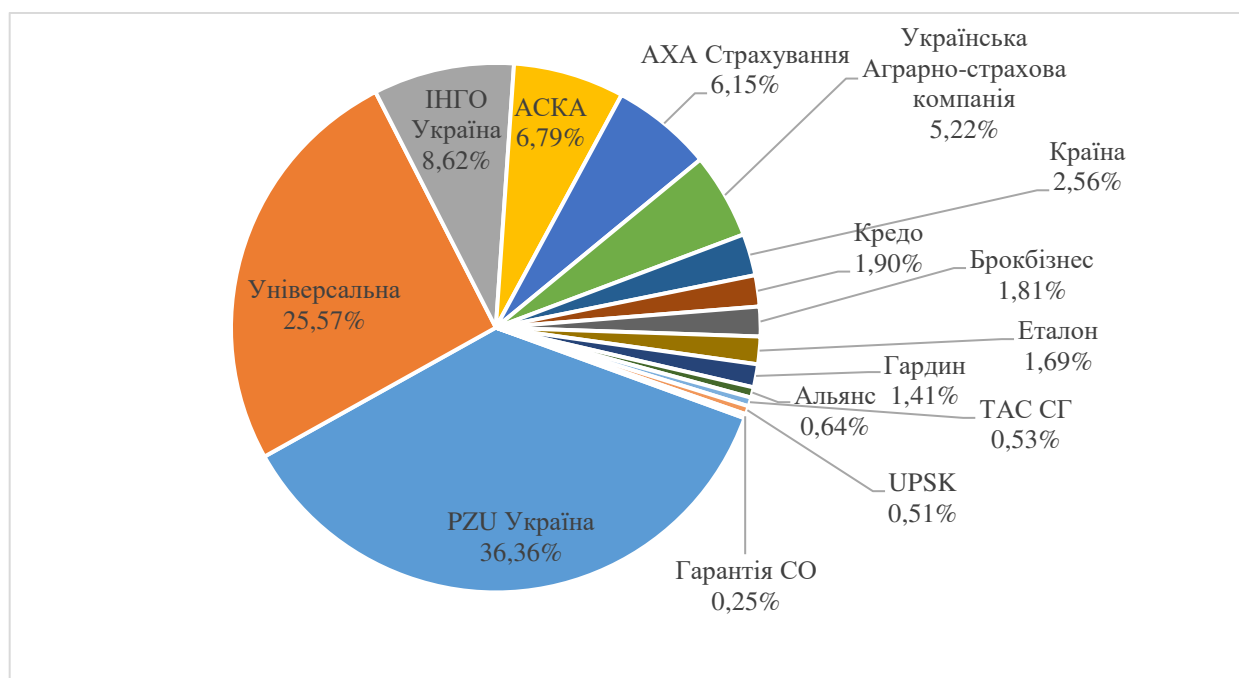

Рис. 4.2. Структура ринку агрострахування (за страховими преміями) у 2018 р.

Джерело: [20]

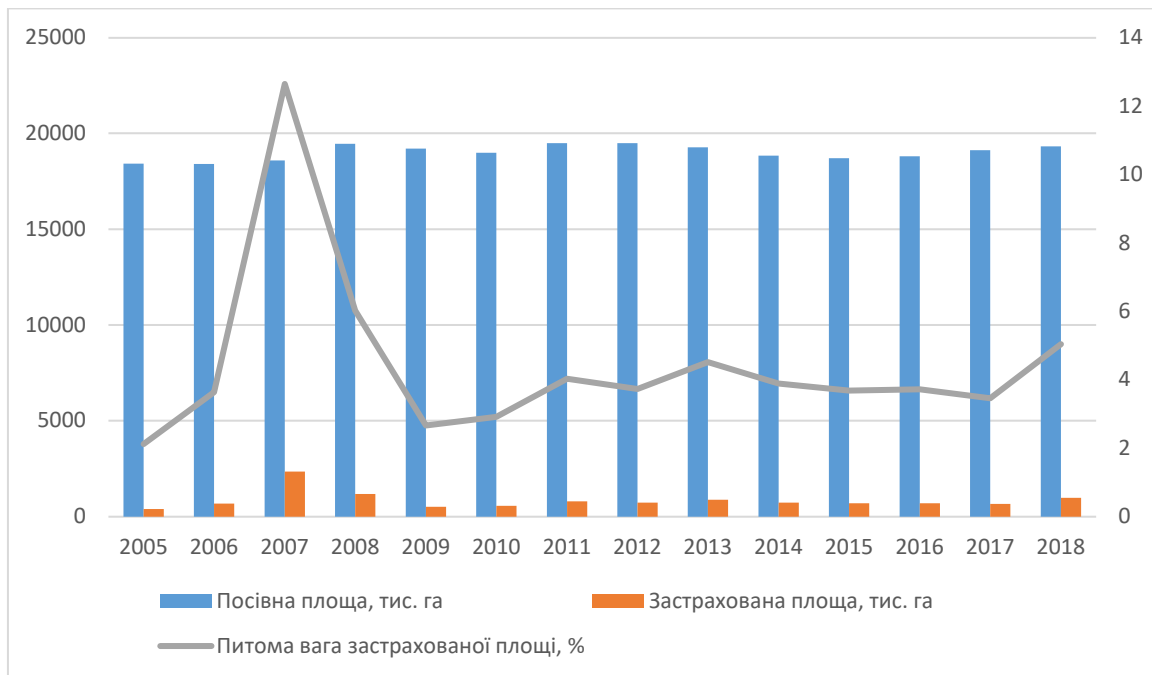

Рис. 4.3. Питома вага застрахованих площ в Україні, за період з 2005 по 2018 рр.

Джерело: [20]

Отже, сучасний стан розвитку аграрного страхування характеризується недовірою до страхових компаній, низькою поінформованістю, недостатньою фінансовою самостійністю сільгоспвиробників, невеликою кількістю пропозицій страхових компаній з цього виду, нереалізованим завданням держави щодо стабілізації виробництва та доходів у аграрному секторі. [19]

Не дивлячись на значну кількість проблем, які виникають на шляху агровиробників, переваг, якими може скористатися власник сільськогосподарського підприємства на протязі виробничого циклу набагато більше. Саме тому останнім часом підвищується інтерес як аграріїв, так і держави до даного виду страхування.

4.2.Особливості страхування продукції рослинництва в Україні

Рослинництво є найбільш ризиковою галуззю сільського господарства, яка потребує реального страхового захисту. Град, буря, ураган, повінь, пожежа можуть за короткий термін знищити майбутній врожай сільськогосподарських культур, тим самим погіршити фінансовий стан агропідприємства. Застосування в роботі господарств механізму страхування, дозволить не тільки в певній мірі стабілізувати їх діяльність, а й агропромисловий комплекс та й економіку держави в цілому.

Сьогодні в Україні страхові компанії пропонують агропідприємствам цілий ряд страхових продуктів, які передбачають певний рівень захисту і компенсацію збитку від несприятливого впливу погодних факторів на сільськогосподарські культури.

Основні категорії страхових продуктів, що застосовуються при страхуванні сільськогосподарських культур наведені в таблиці 4.5.

Таблиця 4. 5

Класифікація продуктів страхування сільськогосподарських культур
[25]

Ознака	Класифікація
За об'єктом страхування	а) страхування витрат на виробництво сільськогосподарських культур (страхування посівів); б) страхування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур; в) страхування доходів від виробництва сільськогосподарських культур.
В залежності від участі страхувальники у відшкодуванні збитків (факторів, що впливають на вартість страхування)	а) страхування з франшизою; б) страхування з покриттям.
В залежності від кількості страхових ризиків	а) страхування від окремих ризиків; б) комплексне (мультиризикове) страхування; в) страхування на основі регіонального індексу врожайності; г) страхування на основі індексу погоди (надлишкова або недостатня кількість опадів, температура).

Джерело: сформовано за [21], [22], [23].

При страхуванні сільськогосподарських культур виробники самостійно обирає категорію страхового продукту, за якою він буде страхуватися. Однак, дослідивши ринок агрострахування, з'ясовано, на ньому використовується невеликий набір страхових продуктів: домінує страхування озимих від повної загибелі на період перезимівлі; відсутнє повноцінне мультиризикове страхування на весняно-літній період, зокрема, не покривається такий системний ризик, як посуха; майже не використовується страхування врожаю на весь цикл вирощування [24] (табл. 4.6). [25]

Таблиця 4.6

Дані за основними програмами страхування сільськогосподарських культур за 2015-2018 рр., % [25]

Програми	Відсоток договорів	Відсоток застрахованої площі	Відсоток страхової суми	Відсоток зібраних премій
1	2	3	4	5
2015 рік				
Повна загибель	75,3	51,1	44,5	93,9
Поіменовані ризики	7,0	5,4	10,8	0,1
Повна загибель + весняні заморозки	14,1	42,1	43,8	5,7

Часткова та повна загибель + весняні заморозки	3,6	1,4	0,9	0,3
2016 рік				
Повна загибель	91,7	80,4	88,4	97,9
Страховання врожаю озимих культур на весь період вирощування (продукти IFC)	1,5	0,6	0,1	1,8
Повна загибель + весняні заморозки	6,8	19,0	11,5	0,3
2017 рік				
Мультиризик (страхування майбутнього врожаю)	37,8	33,1	68,2	77,4
Повна загибель + весняні заморозки	32,2	43,2	10,1	9,6
Поіменовані ризики	14,8	13,3	16,2	5,8
Повна загибель	10,4	6,5	2,7	3,6
Часткова та повна загибель + весняні заморозки (для озимих культур)	2,0	1,1	0,1	1,7
Продукт IFC "Тотал"	1,9	1,3	0,7	1,0
Мультиризик (страхування посівів до збирання)	0,9	1,5	1,8	0,9
Багаторічні насадження (яблуні)	0,1	0,0	0,1	0,01
2018 рік				
Мультиризик (страхування майбутнього врожаю)	26,4	21,3	46,0	57,7
Повна загибель + весняні заморозки	40,1	41,9	13,9	14,9
Поіменовані ризики	15,4	11,6	25,3	10,8
Повна загибель	11,0	12,0	7,9	12,2
Часткова та повна загибель + весняні заморозки (для озимих культур)	5,2	11,7	2,0	2,2
Мультиризик (страхування посівів до збирання)	1,6	1,4	2,7	1,5
Багаторічні насадження	0,2	0,1	1,7	0,7
Інші (троянди)	0,1	0,0	0,5	0,1

Джерело: сформовано автором за [20], [24], [26].

Дослідження обраного періоду з 2015 по 2018 рр. встановили беззаперечне лідерство договорів страхування від повної загибелі на період

перезимівлі. У 2018-му році, як видно з даних таблиці 10, у загальнорічному розподілі договорів за типом страхового продукту на перше місце вийшли від повної загибелі плюс весняні заморозки (40,1% у 2018 році проти 32,2% у 2017 р.), тоді як у 2017 році цю позицію займали договори страхування майбутнього врожаю від багатьох ризиків (37,8% у 2017 році проти 26,4% у 2018 р.). Щодо страхування від повної загибелі на період перезимівлі, то воно, як і раніше, посідає важливе місце. Договори страхування від повної загибелі та договори страхування від повної загибелі плюс весняні заморозки в цілому у 2017 році становили 42,6% від усіх договорів, а у 2018 р. – 51,1%. [20], [26]

Виділимо певні особливості страхування сільськогосподарських культур, в залежності від їх класифікації (табл. 4.5)

Агровиробники можуть застрахувати **витрати на виробництво або майбутній врожай** більшості зернових, технічних культур та цукрового буряку. Страхування **доходів від виробництва** сільськогосподарських культур в Україні є нерозвинутим видом і майже не використовується у практиці агрострахування.

Страхування витрат на виробництво (страхування посівів) рекомендується використовувати при страхуванні посівів озимих культур на період перезимівлі, при цьому договір може укладатися як до посіву культури, так і після. При укладанні договору страхування агровиробник заповнює заяву, в якій вказує планові витрати або фактичні витрати, які були понесені господарством для закупівлі матеріально-технічних ресурсів та виконання необхідних технологічних операцій [21] і надає документальне підтвердження. Термін дії договору – з моменту появи сходів і до початку відновлення вегетації після зими, але не пізніше, ніж до першого квітня [22, с. 201]

Розмір збитку у разі загибелі площі посіву застрахованої озимої сільськогосподарської культури визначається як добуток площі посіву загиблої застрахованої культури та фактичних понесених страхувальником витрат на посів і вирощування даної культур до поновлення вегетації після зими, але не більше суми, розрахованої виходячи з планованої величини витрат на 1 га.

Під загибеллю посівів застрахованої озимої зернової сільськогосподарської культури слід розуміти зменшення густоти стояння рослин більше ніж на 50 відсотків від густоти при прийнятті на страхування восени на окремому полі або частині поля (ділянці більш ніж 30 відсотків від загальної площі поля та площею не менше ніж 10 га), які потрапили під вплив несприятливих подій, і не можуть відновити вегетацію навесні. [27]

Величина страхового відшкодування визначається в розмірі збитку з урахуванням страхового покриття та/або франшизи.

У разі загибелі або значного пошкодження посівів застрахованої озимої сільськогосподарської культури страхувальник має здійснити роботи з підсівання або пересівання на відповідних площах. Отримання страхового

відшкодування, в цьому випадку, дозволить частково компенсувати витрати на підсів або пересів сільськогосподарської культури.

Крім страхування озимих культур на період перезимівлі, страхування витрат використовують підприємства, які вирощують овочеву продукцію, виноград і фрукти. Ці господарства можуть страхувати витрати на ранніх стадіях вирощування, наприклад, заморозки пізньою весною або посуха в травні-червні, коли підприємство має можливість пересіяти культури і отримати урожай в поточному сезоні. Також страхування затрат може бути прийнятним для сільськогосподарських підприємств, що заклали нові виноградники та сади, чекати на рівень планової продуктивності яких необхідно 2 – 4 роки. Тобто у випадку їх пошкодження або загибелі підприємство зможе компенсувати понесені затрати і провести необхідні роботи за рахунок страхового відшкодування. [22]

При всіх перевагах страхування витрат на виробництва сільськогосподарської продукції, за даним договором виробники не зможуть компенсувати недоотриманий прибуток (дохід), в разі, коли ризикова подія відбудеться в кінці вегетаційного циклу і знищить врожай культури.

В цьому випадку використовується страховий продукт, що компенсує збитки у разі неотриманням або недоотриманням урожаю сільськогосподарських культур внаслідок настання страхових ризиків.

Об'єктом страхування за договором **страхування майбутнього врожаю** є майновий інтерес страхувальника, що не суперечить законодавству України, пов'язаний з володінням, користуванням та розпорядженням майбутнім врожаєм сільськогосподарських культур, що належить страхувальнику або знаходиться в його розпорядженні на правах оренди (користування).

У цих продуктах страхова сума ($CC_{\text{заг}}$) розраховується з урахуванням ціни, що склалась у господарстві страхувальника (районі) на застраховану культуру за останній рік, або закупівельної чи заставної ціни, встановленої Урядом України та середньої врожайності культури у господарстві (регіоні) за останні 5 років:

$$CC_{\text{заг}} = V_{\text{ст}} \times S \times Ц, \quad (4.1)$$

$V_{\text{ст}}$ – застрахована врожайність культури (ц/га);

S – загальна площа посівів застрахованої культури, яка приймається на страхування (га);

$Ц$ – ціна одиниці врожаю (грн/ц).

Під пошкодженням застрахованої культури розуміють ушкодження рослин на окремому полі або частині поля (ділянці) внаслідок впливу несприятливих подій, коли пошкоджені рослини можуть відновити вегетацію та сформувати певний врожай., у разі неможливості відновлення вегетації або формування врожаю застрахована культура вважається загиблою. Останній

факт має бути підтверджений відповідним актом, підписаним представником страхувальника та страховиком.

Фактичний збиток, завданий посівам застрахованої культури, визначається в цілому по застрахованих площах як частина запланованого врожаю, втрачена в результаті впливу страхових ризиків, які зазначені у договорі. [28] З метою визначення збитку здійснюється порівняння запланованої та фактичної врожайності застрахованої культури. Величина останньої встановлюється методом визначення біологічної врожайності або методом контрольного обмолоту.

Розмір страхового відшкодування (СВ) визначається в розмірі збитку, відповідно до формули:

$$СВ = (B_{ст} - B_{ф}) \times S \times Ц, \quad (4.2)$$

де $B_{ст}$ – застрахована (планова) врожайність культури Договору (ц/га);

$B_{ф}$ – фактична врожайність застрахованої культури, визначена біологічним методом або методом контрольного обмолоту (ц/га);

S – загальна застрахована площа застрахованої культури відповідно (га);

$Ц$ – ціна одиниці врожаю застрахованої культури (грн/ц).

Так, наприклад, фактична врожайність озимих зернових культур для цілей обчислення суми страхового відшкодування отримується методом визначення біологічної врожайності з урахуванням фактичної вологості зерна під час проведення визначення врожайності та із застосуванням коригувального коефіцієнта 0,9 для врахування втрат на доробку зерна та втрат при збиранні зернозбиральною технікою. [28]

Визначення біологічної врожайності проводиться шляхом зрізу всіх колосків культури на одному метрі квадратному в декількох типових місцях (пробах) на кожному з полів (ділянок) (не менше 3 для полів площею до 50 га та 5 для полів площею від 50 до 100 га плюс одна проба на кожні додаткові 20 га для полів площею більше 100 га). Вага зерна визначається множенням середньої ваги всіх колосків з 1 м² на відповідні коефіцієнти: 0,77 для озимої пшениці, 0,756 для озимого жита та 0,81 для озимого ячменю. [28]

Також, для визначення врожайності з метою урегулювання збитків, визначається втрата врожаю від незастрахованих ризиків, тому біологічна врожайність для кожного поля (ділянки) збільшується на відсоток втрати врожаю від незастрахованих ризиків за результатами огляду посівів, величина якого указується представником страховика у відповідному акті визначення врожайності. [28]

За домовленістю сторін визначення фактичної врожайності може здійснюватися методом контрольного обмолоту (механізованого збирання). При визначенні фактичної врожайності методом контрольного обмолоту проводиться збір врожаю зернозбиральною технікою страхувальника смугами шириною, що дорівнює ширині жатки комбайна, та довжиною до 100 метрів або іншою узгодженою сторонами довжиною. Зібраний урожай зважується.

Врожайність вираховується діленням обсягу зібраного врожаю озимих зернових культур на зібрану площу. Отриманий результат коригується з урахуванням вологості зерна та зниження врожайності через вплив незастрахованих ризиків.

Однак договори страхування майбутнього врожаю менш привабливі для суб'єктів господарювання, оскільки тарифні ставки є вищими порівняно із договорами страхування затрат [21]. До того ж, якщо страхове відшкодування по останньому договору може бути виплачено одразу після врегулювання збитків, то по договору страхування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур – тільки після збирання врожаю і визначення остаточного розміру понесеного збитку [29, с. 13].

При укладання договорів страхування витрат на виробництва сільськогосподарських культур та договорів страхування майбутнього врожаю використовуються такі показники власної участі страхувальника у відшкодуванні збитків як *франшизи* та *страхове покриття*. Деякі страховики пропонують страхові продукти з одночасним використанням покриття та франшизи.

Представники Міжнародної фінансової корпорації (IFC), які працюють в рамках проекту «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії», пропонують сільськогосподарським виробникам укласти договори страхування без франшизи, оскільки продукти з покриттям є більш зрозумілими і простими. До того ж, при однакових умовах (таблиця 4.7), договір страхування укладений з використанням страхового покриття є дешевшим, ніж договір укладений із застосуванням франшизи.

Таблиця 4. 7

Розрахунок страхового платежу та внутрішнього страхового тарифу за договором страхування майбутнього врожаю озимої пшениці на весняно-літній період

№	Показники	Умови договору страхування майбутнього врожаю озимої пшениці на весняно-літній період	
		розробленого спеціалістами СГ «ПЗУ Україна»	розробленого спеціалістами Міжнародна фінансова корпорація
1	2	3	4
1	Застрахована площа (S), га	250	
2	Середня врожайність господарства (В _{ср}), ц/га	28,8	
3	Ціна одиниці врожаю (Ц), грн./ц	За згодою сторін	За згодою сторін
		400 грн./ц	
4	Рівень страхового покриття (П), %	–	від 50 до 70, приймаємо 70%
5	Франшиза, %	від 20-50, приймаємо 30%	–

Продовження таблиці 4.7

1	2	3	4
6	Загальна страхова сума (ССзаг), грн.	$ССзаг = S * B_{cp} * Ц = 250 * 28,8 * 400 = 2\,880\,000$ грн.	$ССзаг = S * B_{cp} * Ц * П = 250 * 28,8 * 400 * 0,7 = 2\,016\,000$ грн.
7	Страховий тариф, % від загальної страхової суми	для Запорізької області	
		5,13	6,51
8	Розрахунок страхового платежу, грн.	147744,0	131241,6
9	Страхове відшкодування при повній загибелі врожаю, грн.	2 016 000	
10	Внутрішній страховий тариф (рядок 8/ рядок 9), %	7,33	6,51

Договір страхування зі страховим покриттям, дозволяє агровиробнику точно знати з якого рівня втрат урожаю настає відповідальність страховика, і яку суму відшкодування можна отримати. Крім того, тарифна ставка (тариф) у продуктах страхування з покриттям більш точно відображає реальну вартість послуги страхування. Рекомендується використовувати продукти страхування з рівнем франшизи в межах 10-40% і з рівнем покриття 60-80%. [21]

Вартість договорів страхування із значним розміром франшизи (40-50%) та низьким рівнем покриття (50-60%) є значно меншою, однак вони не надають надійного страхового захисту і, у випадку настання страхової події, компенсують лише невелику частину збитку виробника або взагалі його не відшкодовують. У більшості випадків такі продукти використовують для страхування застави при отриманні кредиту (формальне страхування), і при настанні ризикової події, погашення заборгованості перед кредиторами буде здійснюватися сільгоспвиробником або самостійно, без участі страховика або з частковим страховим відшкодуванням.

Сьогодні, страхові компанії, що працюють в галузі агрострахування можуть запропонувати сільськогосподарським виробникам кілька видів страхових продуктів, в залежності від кількості страхових ризиків, а саме:

– **страхування від окремих ризиків** – дає можливість застрахувати врожай від ризиків, найбільш характерних для даної місцевості;

– **комплексне страхування** – страхування сільськогосподарської продукції від негативного впливу переважної більшості існуючих природно-кліматичних факторів;

– **індексне страхування за ризиком врожайності** – передбачає, що у випадку, коли середня врожайність сільськогосподарської культури в адміністративному районі в результаті впливу несприятливих факторів знизиться нижче величини індексу, то господарства, які застрахувались, отримають відшкодування;

– **індексне страхування за індексом погоди** – базовим індексом у цьому випадку виступають метеорологічні дані, зафіксовані на погодній станції Гідрометцентру України. При цьому до уваги беруться дані, які найбільше

впливають на хід вегетації та урожайності сільськогосподарських культур в даному регіоні. [3]

Страховання від одного або декількох (набору) ризиків. Даний страховий продукт є найпростішим і має багато переваг, одна з яких – його найнижча вартість поряд з іншими страховими продуктами, що пропонуються на ринку агрострахування. За даним видом страхування захист надається від обумовлених страхових ризиків, які найчастіше зустрічаються в даному регіоні і найбільше загрожують виробництву сільськогосподарських культур.

Так, найбільш поширеним продуктом як в Україні так і за кордоном вважається страхування від граду, яке є дешевим і характеризується відносною легкістю визначення настання страхової події та розрахунку збитків. [23] Даний продукт пропонується виробникам за тарифною ставкою від 0,5% до 2,5% залежно від регіону і від частоти ризикових подій. [21]

Специфікою страхування від одного або декількох ризиків є відносна простота визначення настання страхового випадку і розрахунок збитків. У разі настання ризикової події, виплата страхового відшкодування може здійснюватися за домовленістю сторін частинами в два етапи: за результатами обстеження посівів після страхового випадку та остаточного врегулювання збитків під час збирання врожаю. [23] При використанні поетапного механізму виплати страхового відшкодування, страхувальник може включити до переліку ризиків ризик зниження врожайності внаслідок впливу вторинних хвороб на пошкоджені посіви.

Ще однією з переваг даного страхового продукту є можливість укладання комбінованого договору страхування, у якому поєднуються декілька взаємопов'язаних ризиків, таких як, наприклад, град та буря, що часто відбуваються одночасно. Згідно з міжнародною практикою, град і буря вважаються комерційними ризиками, що страхуються без державної допомоги. Ці ризики ідеально відповідають принципам страхування, оскільки мають випадкову природу, завдають шкоди на невеликих територіях і не викликають катастрофічних збитків. [22]

В більшості випадків договори страхування від одного або декількох ризиків укладаються сільськогосподарськими виробниками при отриманні банківського кредиту в якості застави, тобто даний вид страхування є формальним. Поряд з цим, існує велика ймовірність загибелі застрахованої сільськогосподарської культури або зниження її врожайності через інші ризики, що не були включені до умов страхового договору. Статистика вказує на меншу зацікавленість агровиробників у страхуванні окремих ризиків і звертання їх до комплексного страхування, яке дозволяє отримати якісний страховий захист і забезпечує можливість виплати процентів та повернення кредиту фінансовій установі навіть при пошкодженні чи загибелі врожаю. Так, у 2018 р. на весняно-літній період за програмою страхування врожаю від поіменних ризиків було укладено лише 15,4% договорів, тоді як комплексних договорів страхування врожаю від весняно-літніх ризиків було придбано 26,4% (табл.4.6). [20]

Комплексне (мультиризикове) страхування. Договори комплексного страхування зазвичай включають широкий перелік ризиків (від 5 до 15), від впливу яких виробник може застрахувати свої культури. Договори комплексного страхування можуть укладатися на різні терміни: на весь цикл виробництва, на період перезимівлі, а також на весняно-літній період, і в залежності від цього будуть обиратися відповідні ризики.

Страховим випадком при комплексному страхуванні сільськогосподарських культур є настання події за одним або кількома страховими ризиками, що призвели до завдання збитків страхувальнику внаслідок пошкодження або загибелі застрахованої культури на всій або частині площі посіву.

Страхова сума (граничний ліміт відповідальності страховика) за даним страховим продуктом може визначатися на рівні виробничих витрат або вартості майбутнього врожаю. [22]

До основних недоліків комплексних страхових продуктів можна віднести наступні факти:

1) у разі включення до договору мультиризикового страхування всіх можливих ризиків тарифна ставка може коливається в межах від 6 до 15% від страхової суми (в залежності від регіону), а отже вартість страхового продукту порівняно з іншими видами є найвищою;

2) у разі вибору страхувальника обмеженого переліку ризиків, з метою зменшення вартості страхування, певна складність виникає у визначенні розміру збитків, які сталися від тієї чи іншої ризикової події (крім граду, бурі та ін.). [21]

3) спостерігається високий рівень витрат на перевірку реальності страхового випадку [30], проведення процедур огляду та точної оцінки збитків в кожному застрахованому господарстві [23].

4) дані страхові продукти вимагають страхування всього масиву культури, однак деякі страхові компанії дозволяють застрахувати окремі поля за умови дотримання всіх агротехнологічних вимог і використанні якісних матеріально-технічних ресурсів. [21].

Переважно всі страховики, що працюють на ринку агрострахування, використовують у своїй роботі власно розроблені договори комплексного (мультиризикового) страхування.

Лідерами з надання послуг зі страхування витрат на виробництво сільськогосподарської продукції рослинництва та страхування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур є ПрАТ СК «ПЗУ Україна» та ПрАТ СК «АХА Страхування». Розглянемо основні умови, за якими здійснюється страхування сільськогосподарських культур. (табл. 4.8 та табл. 4.9)

Таблиця 4.7

Порівняльна характеристика стандартних програм агрострахування ПрАТ СК «АХА Страхування»

Умови	ПРОГРАМИ СТРАХУВАННЯ				
	Страхування с/г культур від граду та вогню	Мультиризикове (комплексне) страхування с/г культур	Страхування с/г культур при перезимівлі – «Пошкодження або загибель (частковий збиток)».	Страхування с/г культур при перезимівлі – «Повна загибель»	Страхування с/г культур при перезимівлі – «Повна загибель та весняні заморозки»
1	2	3	4	5	6
Сільськогосподарські культури, які приймаються на страхування	озима та яра пшениця; озиме та яре жито; ярий та озимий ячмінь; соняшник; кукурудза на зерно; цукровий буряк; ріпак; гречка; соя; овес; горох; просо	озима та яра пшениця; озиме та яре жито; ярий та озимий ячмінь; соняшник; кукурудза на зерно; цукровий буряк; ріпак; гречка; соя; овес; горох; просо	озима пшениця; жито; ячмінь; тритикале; гірчиця; ріпак	озима пшениця; жито; ячмінь; тритикале; гірчиця; ріпак	озима пшениця; жито; ячмінь; тритикале; гірчиця; ріпак
Обмеження щодо прийняття ризику на страхування	—	Мінімальна площа культури, яка приймається на страхування, становить 300 га.	Мінімальна кількість рослин (щільність рослин – для зернових культур) при прийнятті на страхування повинна становити наприклад 300 на 1 кв. м. для пшениці, 40 на 1 кв. м. для ріпака, тощо	Мінімальна кількість рослин (щільність рослин – для зернових культур) при прийнятті на страхування повинна становити наприклад 250 на 1 кв. м. для пшениці, 30 на 1 кв. м. для ріпака, тощо	Мінімальна кількість рослин (щільність рослин – для зернових культур) при прийнятті на страхування повинна становити наприклад 250 на 1 кв. м. для пшениці, 30 на 1 кв. м. для ріпака, тощо
	В будь-якому випадку можливість прийняття посівів на страхування приймається Страховиком за результатами передстрахового огляду уповноваженим експертом.				

Продовження таблиці 4.7

1	2	3	4	5	6
Страхові ризики	Град; Пожежа	Заморозок, ожеледь, вимерзання; Град, удар блискавки; Землетрус; Лавина, земельний зсув, земельний або земельно-водний сель; Пожежа, крім лісових пожеж; Буря, ураган, буран; Злива, паводок, паводок; Посуха або зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню; Епіфітотійний розвиток хвороб рослин, епіфітотійне розмноження шкідників рослин притаманних Україні; Вторинні хвороби рослин, внаслідок настання перерахованих вище ризиків; Протиправні дії третіх осіб.	Заморозок, ожеледь, вимерзання; Град, удар блискавки; Землетрус; Лавина, земельний зсув, земельний або земельно-водний сель; Пожежа, крім лісових пожеж; Буря, ураган, буран; Злива, паводок, паводок; Посуха або зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню; Епіфітотійний розвиток хвороб рослин, епіфітотійне розмноження шкідників рослин притаманних Україні; Вторинні хвороби рослин, внаслідок настання перерахованих вище ризиків; Протиправні дії третіх осіб; Інші події, що пов'язані з несприятливими зимовими погодними умовами, що перешкоджають поновленню вегетації даних культур після перезимівлі.		
Страховий випадок	Заподіяння прямих збитків майновим інтересам Страховальника, пов'язаних з неотриманням або недоотриманням врожаю с/г культур внаслідок прямої дії ризиків, передбачених програмою.	Загибель або пошкодження посівів озимих с/г культур, внаслідок настання ризиків, передбачених програмою. Повна загибель посівів с/г культур – пошкодження більш ніж 70 % від первісної щільності рослин застрахованих с/г культур. Частковий збиток – пошкодження від 50% до 70% первісної щільності рослин. Якщо пошкоджено менше 50% від первісної щільності рослин то випадок не розглядається як страховий. Первісна щільність рослин встановлюється в Акті про стан сходів			Страхування носить катастрофічний характер, тобто покривається виключно загибель посівів озимих с/г культур внаслідок настання ризиків, передбачених програмою. Повна загибель посівів с/г культур - загибель 50% і більше сходів озимих с/г культур на конкретному полі після виходу з зими. Виплата здійснюється тільки після проведення робіт з підсіву, пересіву, культивування та/або дискування.

Закінчення таблиці 4.7

1	2	3	4	5	6
Період страхового покриття	Від моменту появи сходів до моменту збору встановлених агротехнічними вимогами для кожної с/г культури у відповідному регіоні, але не пізніше 20 дня, наступного за датою початку збиральних робіт відповідної с/г культури, встановленої діючими агротехнічними нормами.	Від моменту появи сходів до моменту збору встановлених агротехнічними вимогами для кожної с/г культури у відповідному регіоні, але не пізніше 20 дня, наступного за датою початку збиральних робіт відповідної с/г культури, встановленої діючими агротехнічними нормами.	Прийняття заяв на страхування закінчується 01.12. Продовження можливо виключно при сприятливих погодних умовах. Період покриття – від моменту появи сходів <u>восени (але не пізніше 01.12)</u> до початку поновлення вегетації застрахованих посівів озимих с/г культур <u>навесні</u> , що передбачена агротехнічними вимогами, але не пізніше 30.04.		Прийняття заяв на страхування закінчується 01.12. Продовження можливо виключно при сприятливих погодних умовах. Період покриття – від моменту появи сходів <u>восени (але не пізніше 01.12)</u> до початку поновлення вегетації застрахованих посівів озимих с/г культур <u>навесні</u> , що передбачена агротехнічними вимогами, але не пізніше 30.04. В частині покриття ризику заморозок (весняний) договір діє до 31.05
	В будь якому випадку період страхового покриття обмежується датою набуття чинності та датою закінчення дії Договору				
Базис для визначення страхової суми	Страхова сума встановлюється наступним чином. $CC = \Pi * S * V_{cp}$, де: Π – ціна узгодженої з Страхувальником <u>вартості метричної одиниці врожаю застрахованої с/г культури або сума витрат на посів та вирощування застрахованої с/г культури</u> (грн./ц). S – площа с/г культури, яка приймається на страхування (га.). V_{cp} – середня урожайність с/г культури в господарстві за попередні 5 років (ц/га) (для новостворених підприємств або в разі відсутності даних по підприємству - середня врожайність по адміністративному району за останні 5 років) або застрахована врожайність, визначена за результатами передстрахового огляду		Страхова сума у відношенні застрахованих посівів с/г культур розраховується як добуток площі посівів озимих с/г культур, прийнятих на страхування, і <u>суми, встановленої у межах планових витрат Страхувальника на посів і вирощування цих озимих с/г культур до поновлення вегетації після зими (із розрахунку на 1 га посівної площі даної озимої с/г культури).</u>		
	Для кожної ділянки страхова сума зазначається в Додатку до Договору.				

Таблиця 4.8

Порівняльна характеристика стандартних продуктів агрострахування ПрАТ СК «ПЗУ Україна»

Умови страхування	Характеристика	
	На період перезимівлі (страхування посівів)	На період весна – літо (страхування майбутнього врожаю)
1	2	3
Суб'єкти	Власник або виробник товарної сільськогосподарської продукції, незалежно від форми власності і господарювання; сільськогосподарські підприємства, учбові і дослідно-виробничі заклади, фабрики, кооперативи, фермерські, селянські господарства та інші форми власності Резидент України, за умови пред'явлення документів, що підтверджують наявність у Страхувальника законного майнового інтересу щодо посівів озимих сільськогосподарських, запропонованих на страхування.	
Предмет страхування	Майновий інтерес, що не суперечить законодавству України, пов'язаний з володінням, користуванням та розпорядженням посівами озимих с/г культур:	
	пшениці, жита, ячменю, ріпаку	пшениці, жита, тритикале, ячменю, ріпаку, соняшника, кукурудзи, сої, цукрового буряку
Страховий тариф	Встановлені в залежності від виду сільськогосподарських культур та регіону.	Встановлені в залежності від виду сільськогосподарських культур та регіону.
Франшиза	Безумовна франшиза	Безумовна франшиза
Страхова сума	Розраховується як добуток площі посівів озимих сільськогосподарських культур, прийнятих на страхування, і суми, встановленої в межах планових витрат Страхувальника на посів і вирощування на 1 га посівної площі	Страхова сума визначається як вартість майбутнього врожаю шляхом множення середньої врожайності в господарстві (районі) за попередні 5 (п'ять) років на площу посівів культури та вартість метричної одиниці врожаю відповідної сільськогосподарської продукції.
Умови сплати страхової премії	Страховий платіж підлягає сплаті одноразово або в розстрочку, але не пізніше ніж до 1 грудня поточного року.	Страховий платіж підлягає сплаті одноразово

Продовження таблиці 4.8

1	2	3
Строк дії договору страхування	Договір набирає чинності з 00 годин дня, наступного за днем надходження страхового платежу (його частини) на поточний рахунок Страховика (або готівкою в касу Страховика), і діє до початку поновлення вегетації застрахованих посівів озимих сільськогосподарських культур, що передбачена агротехнічними вимогами, але не пізніше 01 квітня.	Договір набирає чинності з 00 годин дня, наступного за днем надходження страхового платежу (його частини) на поточний рахунок Страховика (або готівкою в касу Страховика), Діє до кінця строку збирання врожаю застрахованої культури, встановленого агротехнічними вимогами для цієї культури у відповідному регіоні, але не пізніше 20 дня, наступного за датою початку збиральних робіт та дати закінчення дії Договору
Страхове відшкодування	В розмірі збитку за вирахуванням франшизи	В цілому по господарству як частина запланованого врожаю, що втрачена в результаті впливу страхових ризиків
Страховим випадком	Загибель посівів озимих с/г культур, у разі прямого впливу страхових ризиків. Під загибеллю розуміється знищення 50% рослин і більше від їх первісної щільності.	Заподіяння прямих збитків майновим інтересам страхувальника, пов'язаних із неотриманням або недоотриманням урожаю сільськогосподарських культур внаслідок настання страхових ризиків.
Страховими ризиками	Заморозок, ожеледь, вимерзання; землетрус; лавина, земельний зсув, земельний або земельно-водний сель; засуха або зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню; буря, ураган, буран ; злива, поводь, паводок; епіфітотійний розвиток хвороб рослин; вторинні хвороб рослин, внаслідок настання перерахованих ризиків; протиправні дії третіх осіб, стосовно рослинницьких насаджень; а також інших подій, що пов'язані з несприятливими зимовими погодними умовами граду або удару блискавки.	
Винятки із страхування	Збитки, що викликані техногенними аваріями, забрудненням навколишнього природного середовища. Збитки, що викликані діями або розпорядженнями органів державної влади. Збитки, що виникли внаслідок воєнних дій всякого роду, громадянської війни, суспільних хвилювань, страйків, локаутів, конфіскацій, арешту, націоналізації, знищення або пошкодження майна за розпорядженням військової або цивільної влади, а також в результаті терористичних актів та їхніх наслідків. Збитки, що відбулися внаслідок грубого порушення агротехнічного процесу посіву та обробки посівів.	

При укладанні договорів страхування сільськогосподарської продукції між ПрАТ СК «ПЗУ Україна» та ПрАТ СК «АХА Страхування» існують певні відмінності, наведені в таблиці 4.10.

Таблиця 4.10

**Основні відмінності між програмами страхування
сільськогосподарської продукції у ПрАТ СК «АХА Страхування» та
ПрАТ СК «ПЗУ Україна»**

Показник	ПрАТ СК «АХА Страхування»	ПрАТ СК «ПЗУ Україна»
Кількість програм	Більша кількість вибору страхових програм: - Страхування с/г культур від граду та вогню - Мультиризикове страхування с/г культур - Страхування с/г культур при перезимівлі - «Пошкодження або загибель (частковий збиток)». - Страхування с/г культур при перезимівлі «Повна загибель» - Страхування с/г культур при перезимівлі «Повна загибель та весняні заморозки»	На період перезимівлі та на період весна - літо
Обмеження щодо прийняття ризику на страхування	Обмеження відсутні тільки для програми «Страхування с/г культур від граду та вогню». Для інших програм існують обмеження по мінімальній площі культури, яка приймається на страхування та мінімальна кількість рослин (щільність рослин – для зернових культур) при прийнятті на страхування на 1 кв. м.	Обмеження по площі та щільності рослин відсутні.

Розглянуті основні умови страхування сільськогосподарської продукції переконливо свідчать, що страховики відійшли від шаблонного, непосильного та неефективного застосування принципу «страхування від усіх бід». Набір страхових послуг поступово стає індивідуалізованим і дедалі повніше враховує інтереси страхувальника.

За підтримкою Міжнародної фінансової корпорації (IFC) у рамках проекту «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії» розроблені стандартні договори комплексного (мультиризикового) страхування, які провідні страховики також використовують у своїй роботі. Всі вони є стратегічними як для сільгосппідприємств (це – бюджетотутворюючі культури), так і для держави в цілому, оскільки забезпечують йому продовольчу безпеку і можливість поставок на зовнішні ринки [31]. Перевагами стандартних страхових продуктів є застосування при їх розробці міжнародного досвіду з агрострахування та використання значного обсягу статистичної інформації про страхові випадки за великий проміжок часу з урахуванням кожного окремого регіону України.

Прийняття Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [8], за якими

відбувається субсидіювання агровиробників, шляхом зменшення вартості страхових платежів, також сприяло розробці стандартних договорів страхування. В основу стандартних договорів з державною підтримкою лягли стандартні договори розроблені Міжнародної фінансової корпорації (IFC).

На сьогодні в Україні розроблено вісім стандартних страхових продуктів зі страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою(табл. 4.11)

Таблиця 4.11

Стандартні страхові продукти зі страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою [32]

Культури	Період дії договору страхування		
	Весь цикл виробництва (страховий продукт 1)	На період перезимівлі (страховий продукт 2)	Весна-літо (страховий продукт 3)
Озимі зернові	+	+	+
Ярі зернові	+		
Кукурудза	+		
Цукровий буряк	+		
Соняшник	+		
Соя	+		

В таблиці 4.12 наведені основні умови стандартних договорів страхування посівів та майбутнього врожаю озимих зернових сільськогосподарських культур з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків.

Індексне страхування. Як альтернативна класичному страхуванню, у 2003 році в Україні з'являється індексне страхування, що базується "... не на основі оцінки індивідуального збитку, ... а на основі значень спеціальним чином побудованого індексу" [29, с. 53], зокрема, індексу регіональної врожайності сільськогосподарської культури або індексу показників погоди за вегетаційний період [35]. З прийняттям Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV [34], статтею 10.3 розділу III були встановлені основні положення щодо даного виду страхування, зокрема індексним вважається страхування ризику втрати врожаю окремої сільськогосподарської культури у відношенні до усереднених натуральних показників її врожайності на визначеній території за попередні п'ять маркетингових періодів. [34] Проте, у 2012 році поняття індексного страхування, яке визначалося у п. 10.3 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [34] разом з усім III розділом було виключене.

Таблиця 4.12

Основні умови стандартних договорів страхування посівів та майбутнього врожаю озимих зернових сільськогосподарських культур з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків

Умови страхування	Страховий продукт 1: Страхування посівів та майбутнього врожаю на весь період вирощування	Страховий продукт :2 Страхування площ посівів на період перезимівлі	Страховий продукт 3: Страхування майбутнього врожаю на весняно-літній період вирощування
1	2	3	4
Предмет страхування	майновий інтерес страхувальника, що не суперечить закону і пов'язаний із володінням, користуванням та розпорядженням		
	посівами та майбутнім врожаєм озимих зернових культур, що страхуються з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків на весь період вирощування, що ростуть на земельних ділянках (площах),	площею посіву озимих зернових сільськогосподарських культур,	майбутнім врожаєм озимих зернових культур, що страхуються з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків на весняно-літній період вирощування та збирається на земельних ділянках (площах),
	які належить страхувальнику на правах власності, оренди (суборенди).		
Страховий тариф (для Запорізької області), %	11,3-14,4% при врожайності ≤ 22 ц/га 6,9-9,3% при врожайності ≥ 32 ц/га (в залежності від коефіцієнта покриття від 0,5 до 0,7)	7%	8,7-13% при врожайності ≤ 22 ц/га 3,0-5,8% при врожайності ≥ 32 ц/га (в залежності від коефіцієнта покриття від 0,5 до 0,7)
Рівень страхового покриття	від 0,5 до 0,7	0,8	від 0,5 до 0,7
Страховий випадок	настання певної події за одним або кількома страховими ризиками, передбаченими договором, внаслідок якої відбулося пошкодження або загибель посівів чи недоотримання або неотримання врожаю застрахованої культури на всій або частині площі посіву, що завдало збитків страхувальнику.	настання події за одним або кількома страховими ризиками, що призвело до завдання збитків страхувальнику внаслідок загибелі застрахованої озимої зернової сільськогосподарської культури на всій або частині площі посіву.	настання певної події або їх комбінації за одним або кількома страховими ризиками, передбаченими договором, внаслідок якої (яких) відбулося пошкодження або загибель застрахованої культури, що призвело до недоотримання або неотримання її врожаю на всій або частині площі посіву та завдало збитків страхувальнику.
Страхові ризики	землетрус; лавина, земельний зсув, земельний або земельно-водний сіль; сильний вітер, пилова буря, шквал; сильний дощ, тривалі дощі, повінь, паводок, вимокання;		
	вимерзання, випрівання, випирання, льодова кірка; заморозки у повітрі в період формування репродуктивних органів озимої пшениці; град, удар блискавки; смерч, суховій, видування; посуха у весняно-літній період; зимова посуха; пожежа; епіфітотія; осередок масового розмноження шкідливого організму; спалах масового розмноження шкідника рослин; вторинні хвороби рослин; ґрунтова кірка, випадіння рослин; протиправні дії третіх осіб стосовно посівів та майбутнього врожаю застрахованої культури.	вимерзання, випрівання, випирання, льодова кірка; видування; зимова посуха, випадіння рослин;	град, удар блискавки; смерч, суховій, видування; посуха у весняно-літній період; зневоднення на землях, які підлягають примусовому зрошенню або заводненню, ґрунтова кірка, випадіння рослин; пожежа; епіфітотія; осередок масового розмноження шкідливого організму; спалах масового розмноження шкідника рослин; вторинні хвороби рослин; протиправні дії третіх осіб стосовно посівів та майбутнього врожаю застрахованої культури.

Продовження таблиці 4.12

1	2	3	4
Страхова сума	$CC_{\text{заг}} = V_{\text{ст}} \times S \times Ц,$ де $CC_{\text{заг}}$ - загальна страхова сума (страхова вартість врожаю) за договором (грн) $V_{\text{ст}}$ - застрахована врожайність (ц/га) S - загальна площа посіву застрахованої культури (га) $Ц$ - ціна одиниці врожаю (грн/ц)	$CC_{\text{заг}} = V_{\text{ст}} \times П / 100 \times S,$ де $CC_{\text{заг}}$ – загальна страхова сума за договором (грн); $V_{\text{ст}}$ - страхова вартість (грн/га); $V_{\text{ст}} = V_{\text{ст баз}} \times ПЦВ / 100,$ $V_{\text{ст баз}}$ - базисна страхова вартість, $ПЦВ$ - індекс цін виробників промислової продукції (%); $П$ - рівень страхового покриття (%); S - площа посівів озимої зернової сільськогосподарської культури, яка приймається на страхування (га).	$CC_{\text{заг}} = V_{\text{ст}} \times S \times Ц,$ де $CC_{\text{заг}}$ - загальна страхова сума (страхова вартість врожаю) за Договором (грн); $V_{\text{ст}}$ - застрахована врожайність (ц/га); S - загальна площа застрахованої культури (га); $Ц$ - ціна одиниці врожаю (грн/ц).
Строки страхування	з моменту внесення першого страхового платежу і діє до завершення збирання врожаю застрахованої культури у відповідності з агротехнічними вимогами, однак не пізніше 20 серпня року, наступного за роком укладання договору, та до виконання страховиком зобов'язань за Договором у повному обсязі.	з дня внесення страхового платежу та діє до 20 квітня наступного року за датою укладання договору, але не пізніше відновлення вегетації рослин застрахованої озимої зернової сільськогосподарської культури у відповідному регіоні навесні	з дня внесення страхового платежу і діє до завершення збирання врожаю застрахованої культури відповідно до агротехнічних вимог, але не пізніше 20 серпня року, наступного за роком укладання Договору, та до виконання страховиком зобов'язань за Договором у повному обсязі.
Збиток, страхове відшкодування	$СВ = (V_{\text{ст}} - V_{\text{ф}}) \times S \times Ц,$ де $V_{\text{ст}}$ - застрахована врожайність (ц/га); $V_{\text{ф}}$ - фактична врожайність застрахованої культури (ц/га); S - загальна площа посіву застрахованої культури (га); $Ц$ - ціна одиниці врожаю (грн/ц);	Розраховується як добуток площі посіву загиблої застрахованої озимої зернової сільськогосподарської культури (га) та суми витрат на одиницю площі, з урахуванням страхового покриття на рівні 80 % витрат.	$СВ = (V_{\text{ст}} - V_{\text{ф}}) \times S \times Ц,$ де $V_{\text{ст}}$ - застрахована врожайність (ц/га); $V_{\text{ф}}$ - фактична врожайність застрахованої культури (ц/га); S - загальна площа посіву застрахованої культури (га); $Ц$ - ціна одиниці врожаю (грн/ц);

Складено автором на основі [27], [28], [33]

Поки продукти індексного страхування не стали популярними серед виробників, проте очікується підвищення інтересу до них у міру звикання сільськогосподарських підприємств до використання страхування як способу захисту своїх врожаю і доходів. Відмінними характеристиками індексних продуктів необхідно відзначити об'єктивність процесу оцінки збитку і відсутність франшизи. [37]

В Україні страхові компанії пропонуються два типи індексних продуктів – індекс врожайності та індекс погоди.

Цей продукт дозволяє застрахувати культури за рівнем середньої врожайності (кожної культури) в адміністративному районі. У договорі індексного страхування врожаю вказується рівень покриття, тарифна ставка і має бути присутня шкала або таблиця виплат на кожну одиницю недоотриманого врожаю до катастрофічного рівня, коли застрахована господарство отримує повну суму виплати. [21] Тарифна ставка, в основному, залежить від коливань врожайності окремої культури по району за останні 10-30 років. Тарифні ставки за індексом врожайності знаходяться в межах 3-10%, залежно від рівня покриття (50%, 60%, 70%) та ризиковості регіону [21], а отже вартість страхування є нижчою порівняно з комплексним страхуванням.

Страхування за індексом врожайності передбачає виплату страхового відшкодування в тому випадку, якщо рівень середньої врожайності за поточний рік по визначеному регіону знижується на обумовлену величину нижче середнього багаторічного рівня. Власники страхових полісів одержують страхове відшкодування в розмірі, еквівалентному розміру зниження середнього рівня врожайності в регіоні. [23]

Врегулювання збитків за договором індексу врожайності здійснюється майже автоматично і відбувається не за результатами збору врожаю в господарстві, а за даними державних органів статистики.

Недоліком страхування за індексом врожайності є термін визначення індексу, який залежить від опублікування даних Держкомстатом і може відстрочити виплату відшкодування до півроку після збору врожаю. Інший недолік даного страхового продукту полягає в тому, що підприємство може мати збитки, але не отримати страхове відшкодування, якщо середня врожайність по району буде в межах звичайного. [21] Тому, страхуватися за договорами індексу врожайності доречно підприємствам, у яких врожайність у господарстві зазвичай збігається з середньою врожайністю по району.

Страхування на основі індексу погоди є досить новим страховим продуктом для України, який знаходиться на стадії впровадження. Страхова компанія «Кредо-Класик» стала першою компанією в Україні, що створила страховий продукт для зернових культур на основі погодних індексів [36, с. 206] і уклала зі страхувальниками перші два договори в 2005 році [23].

Дані страхові продукти дозволяють відносно легко визначати збитки від впливу несприятливих погодних подій при вирощуванні різних сільськогосподарських культур.

Для застосування страхового продукту на основі індексу погоди необхідно на підставі погодних даних за останніх 20-30 років по кожній метеостанції розрахувати індекс погоди. Даний показник може бути розрахованим для страхування врожаю різних сільськогосподарських культур і різних періодів.

Страхування врожаю із використанням погодного індексу базується на відхиленні кількості температурних або погодних даних від середнього багаторічного рівня за період, найбільш відповідальний для вегетації рослин. Ці відхилення обов'язково реєструються місцевими станціями метеорологічного спостереження [35] і з'являються оперативніше, ніж офіційні дані по врожайності культур, а відтак оперативніше виплачуються і страхові відшкодування страховими компаніями. [23]

Відмінними рисами погодних індексних страхових продуктів є:

- відсутність франшизи,
- можливість вибору страхової суми (сума витрат, вартість врожаю);
- можливість вибору суми премії на гектар;
- об'єктивна процедура врегулювання збитків, яка не залежить від думки представників страхової компанії або експертів;
- розробка страхової програми під конкретні вимоги сільськогосподарського підприємства. [23]

У разі настання страхового випадку за договором погодних індексних страхових продуктів, виплата страхового відшкодування проводиться в найкоротший термін (до 45 днів після закінчення дії страхового покриття). [21] Підприємство отримує страхові виплати відразу після того, як прилегла до даної території метеостанція українського Гідрометцентру зафіксує настання страхової події.

Однак, при застосуванні погодних індексних продуктів існують певні проблеми:

- 1) не отримання підприємством страхового відшкодування якщо погодний індекс буде зафіксований у межах нормальних показань, але підприємство отримає збитки (наприклад, заморозки, посуха);
- 2) велика розкиданості та недостатньої кількості метеостанцій, що не сприяє здійсненню об'єктивної оцінки даних;

Страхові компанії можуть запропонувати варіанти для вирішення подібних проблем (встановлення автоматичної метеостанції на полях підприємства, розрахунок індексу за кількома станціям, і т.д.). [21]

Страхування на основі погодних індексів, на нашу думку, є найбільш придатним для сільськогосподарського виробництва в регіонах України, де поширені втрати врожаю внаслідок посухи, надмірного зволоження та вимерзання. При цьому витрати на моніторинг страхування на основі погодних індексів є меншими, оскільки немає необхідності у визначенні обсягу збитків на рівні окремого господарства.

Інформація про погодні умови на певний час однаково доступна як застрахованій особі, так і страховикові, на відміну від традиційного

страхування на рівні окремого господарства, де виробник завжди більше обізнаний про врожай, ніж страховик [40, с. 296]. Отже, страхування на основі погодних індексів може бути кращою альтернативою класичному страхуванню врожаю сільськогосподарських культур, оскільки допомагає уникнути проблем, які пов'язані з ризиком моральної шкоди.

Страховим випадком за договором індексного страхування врожаю є зниження врожайності сільськогосподарських культур, викликане впливом комплексу природних факторів, які включають, але необмежені такими подіями, як град, буря, ураган, зливи, тривалі дощі, повені, паводок, вимокання, випрівання, надмірне зволоження, удар блискавки, посуха, пожежа, розвиток хвороб, масове розмноження шкідників рослин, пошкодження комахами, гризунами і птахами.

У Запорізькій області переважає помірно континентальний клімат. Середня температура січня -4°C , липня від $+23^{\circ}\text{C}$. Рівень опадів становить 448 мм [38].

Озима пшениця є основною культурою в регіоні та основною зерновою культурою в країні. Життєвий цикл озимої пшениці складається з наступних фенологічних стадій: схожість, проростання, куціння, вихід у трубку, колосіння, цвітіння і стиглість (молочна, воскова та повна). Кожна стадія розвитку пов'язана з морфологічними змінами у фізіології рослин та висуває свої вимоги до погодних умов для оптимального росту й стиглості культури. Однак у більшості випадках агрокліматичні ресурси Запорізької області не відповідають цим вимогам [9].

Аналіз даних про врожайність озимої пшениці у Запорізькій області свідчить про значні коливання показників у розрізі низки років та відображає вплив агрокліматичних ризиків, властивих цій галузі. Для виробництва озимої пшениці в регіоні найбільшим ризиком є брак вологи та сильна посуха. Водночас поширення шкідників більшість виробників вважає керованим ризиком. Тому в регіоні, безумовно, є потенціал, необхідний для реалізації страхування на основі погодних індексів [41]. Нестача вологи та негативні явища на полях, пов'язані з посухою у період цвітіння може призвести до поганого запилення, зменшення маси зерна з колосу, зниження загальної врожайності на 15-25%.

Щоб зменшити невідповідність між нині існуючими продуктами та ідентифікованими ризиками виробництва, з якими зіштовхуються сільськогосподарські виробники, був розроблений індекс оцінки інтенсивності посух, що охоплює період від середини квітня до жовтня. Наведемо приклад того, як можна було б структурувати такий продукт.

Для оцінки ризику посух с/г культур необхідно визначити ймовірність настання несприятливої події (посух) та очікуваний збиток. Розглянемо так звані с/г посухи, які є результатом нестачі опадів та достатньої вологості ґрунту, що призводить до пошкодження або загибелі с/г культур. Крім того, будемо розглядати економічні збитки, пов'язані з втратою врожаю і, відповідно, доходів внаслідок посухи. Для визначення ймовірності посух

необхідно визначити параметри, які впливають на посухи та, відповідно, ймовірність значень цих параметрів, що відповідають посухам. Різна інтенсивність посух буде призводити до різного рівня збитків. Тому при моделюванні різних сценаріїв (з різною ймовірністю) необхідно також визначити ступінь пошкодження с/г культур внаслідок посухи. Для визначення збитків необхідно ідентифікувати області з різними с/г культурами, очікуваний валовий збір та вартість. Для оцінки валового збору необхідно оцінити площі посівних територій та врожайність.

Для визначення ймовірності посух традиційно використовують виміри опадів та вологості ґрунту на метеорологічних станціях, а також елементи теорії екстремальних величин (extreme value theory — EVT) для визначення ймовірнісних характеристики екстремальних величин. В якості таких параметрів часто використовують індекси, наприклад індекс посух Палмера (Palmer drought index — PDI [42,43,44]. На основі цього індексу розроблена стандартизована класифікація інтенсивності посух, яка наведена в табл. 4.13

Таблиця 4.13

Класифікація інтенсивності посух за індексом Палмера

Категорія	Назва	Потенційний вплив	Індекс PDI
1	2	3	4
D0	Аномальна посуха	Короткострокова посуха. Незначний вплив, що сповільнює розвиток вегетації.	[-1,0; -1,9]
D1	Помірна посуха	Незначні пошкодження вегетації, але без значних втрат врожаю.	[-2,0; -2,9]
D2	Значна посуха	Висока ймовірність втрат врожаю.	[-3,0; -3,9]
D3	Екстремальна посуха	Значні втрати врожаю.	[-4,0; -4,9]
D4	Надзвичайна посуха	Надзвичайна ситуація, що охопила значні території. Значні (або повністю) втрати врожаю	-5,0 або менше

Перевагою використання даних з метеорологічних станцій є наявність даних за значний проміжок часу (50–100 років), а ось недоліком - просторовий масштаб (розрізнення). Наприклад, в Україні існує мережа з 180 метеорологічних станцій, що приблизно складає 1 станцію на 3353 км². Це не дає можливості оцінювати ризики посух в достатньому масштабі (на рівні адміністративних районів, господарств або окремих полів). Більш точна (в просторовому масштабі) інформація є надзвичайно важливою для державних

та місцевих органів влади і страхових компаній для ідентифікації територій, що постраждали від посух, та оцінки збитків внаслідок природного лиха.

У даний час в Україні головною організацією, яка має доступ до погодних даних, є Гідрометцентр, який значно відстає в кількості і якості технічного оснащення від багатьох країн світу. Потрібні значні кошти та знання, щоби встановити та обслуговувати велику кількість реєстраторів погоди по всій території України. Отримання достовірної інформації для формування баз погодних даних, необхідних для надання індексних і традиційних страхових продуктів, такі метеостанції мають встановлюватись в діапазоні 10-15 кілометрів одна від одної, що потребує значних капіталовкладень

У зарубіжних країнах страхування врожаю сільськогосподарських культур на основі індексу погоди набуло широкої практики, насамперед, у контексті страхування катастрофічних погодних ризиків. Урегулювання збитків відбувається на основі дистанційних методів, у тому числі супутникових зображень, бортових фотографій, безпілотних літальних апаратів / дронів і наземних спектральних вимірювань, що значно спрощує моніторинг розвитку сільськогосподарських культур і прийняття рішень для оптимізації виплат за претензіями по втратах сільськогосподарських товаровиробників. Використання дронів може розглядатися в сільськогосподарському страхуванні, як допоміжний інструмент для проведення моніторингу посівів та врегулювання ризиків у частині ідентифікації проблемних площ; оцінки та підрахунку масштабів підтоплень і посухи; моніторингу та оцінки поголів'я худоби, забруднень тощо.

Виробники озимої пшениці витрачають на 1 га приблизно 10 тис. грн. за весь період вегетації культури. Для покриття витрат на виробництво і матеріально-технічні ресурси потрібно встановити ліміт договору страхування від посухи, на рівні 10 тис. грн. на застрахований гектар.

У разі повної загибелі врожаю внаслідок надзвичайної посухи виробнику буде відшкодовано 10 тис. грн. на застрахований гектар, щоб компенсувати втрати. (табл. 4.14)

Таблиця 4.14

Виплати на гектар посіву в залежності від індексу посухи

Категорія	Індекс PDI	Відсоток втрат	Виплати на гектар посіву культури, грн.
1	2	3	4
D0	[-1,0; -1,9]	20-39%	0-3900
D1	[-2,0; -2,9]	40-59%	4000-5900
D2	[-3,0; -3,9]	60-79%	6000-7900
D3	[-4,0; -4,9]	80-99%	8000-9900
D4	-5,0 або менше	100%	10000

У разі часткової загибелі врожаю внаслідок помірної посухи (наприклад PDI = -2,3) виробнику буде відшкодовано 4600 грн. на застрахований гектар

для відшкодування 46% втрати врожаю і, отже, його інвестицій. У разі ще більшої посухи (наприклад $PDI = -4,5$) 9000 грн. на застрахований гектар для відшкодування 90% втрати врожаю.

Отже, індекс посухи може використовуватися як індекс для моніторингу впливу нестачі опадів та достатньої вологості ґрунту на врожайність озимої пшениці.

Укладання індексних страхових договорів має здійснюватися на основі використання даних найближчої метеостанції Українського гідрометеорологічного центру для забезпечення найкращого можливого страхового покриття для товаровиробника. Розвиток мережі спостережень за метеоумовами може бути обмежувальним чинником для застосування цього виду страхування в регіонах, де немає метеостанції [44]

Перевага страхових договорів на основі погодних індексів полягає в тому, що, беручи до уваги об'єктивний характер погодного індексу, такі договори можуть бути легко застраховані та перестраховані. Зазначений страховий продукт буде найбільш придатним для сільськогосподарських підприємств Запорізької області.

Основні ризики втрати врожаю сільськогосподарських культур залежать від природно-кліматичних умов конкретної області. Тому потрібно розробити індивідуальні програми страхування, які будуть враховувати кліматичні особливості кожного регіону на основі розрахунку різних індексів, наприклад, для територій з надлишком вологи, слід використовувати гідротермічний індекс для моніторингу впливу атмосферної вологості й температурного режиму.

Отже, незважаючи на простоту у застосуванні, індексні страхові продукти так і не набули широкого розповсюдження і не користуються попитом серед страхувальників. На сьогодні агровиробники віддають перевагу комплексному (мультиризиковому) страхуванню, застосування якого дозволяє отримати більш надійний страховий захист застрахованої культури від багатьох сільськогосподарських ризиків.

4.3. Страхування майбутнього врожаю зернових культур за програмою форвардних закупівель зерна

Значну частку на ринку агрострахування займають договори страхування укладені за програмами фінансування сільгоспвиробників. Поряд з державною підтримкою тваринництва у 2018 році, однією з основних державних програм підтримки підприємств АПК, яка діє з 2008 року, є державні форвардні закупівлі зерна

Форвардні закупівлі здійснюються відповідно до Цивільного кодексу України, Законів України «Про державну підтримку сільського господарства України» [34] і «Про зерно та ринок зерна в Україні» [45], а їх проведення

регулюється постановою КМУ «Про запровадження державних форвардних закупівель зерна» №736 від 16 травня 2007 року. [46]

Форвардні закупівлі передбачають придбання товару на організованому аграрному ринку для потреб державного інтервенційного фонду у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого придбання під час укладення форвардного біржового контракту. [47]

На сьогодні головними представниками-монополістами, які здійснюють укладання такого роду контрактів щодо форвардних закупівель зерна майбутнього врожаю у правовому полі є ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» та ПАТ «Аграрний фонд».

Публічне акціонерне товариство «Аграрний фонд» – один з провідних операторів аграрного сектору України. Підприємство засноване у квітні 2013 року, згідно з постановою КМУ «Про утворення публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд» №364 від 22.04.2013 р. Від Державної спеціальної бюджетної установи «Аграрний фонд» ПАТ «Аграрний фонд» набув функції форвардних закупівель зернових. Власником 100 % акцій ПАТ «Аграрний фонд» є держава в особі [Міністерства аграрної політики та продовольства України](#). [50]

Публічне акціонерне товариство «Державна продовольчо-зернова корпорація України» – національний оператор зернового ринку України, лідер у сфері зберігання, переробки, перевалки та експорту зернових. Створена в 2010 році ПАТ «ДПЗКУ» є найпотужнішою державною вертикально-інтегрованою компанією в аграрному секторі економіки України. Корпорації належить 10% сертифікованих елеваторних потужностей України. Переробні підприємства корпорації здатні задовольнити до 10% потреб внутрішнього ринку України у борошні, крупах та комбікормах. На сьогодні «ДПЗКУ» є активним і висококонкурентним учасником зернового ринку, стабільним партнером сільгоспвиробників, надійним постачальником зерна і продовольства іноземним контрагентам. [49]

Форвардний контракт за своєю природою пов'язаний з досить великими ризиками, які супроводжують обидві сторони – як покуця (ПАТ «Аграрний фонд» / ПАТ «ДПЗКУ»), так і постачальника (сільськогосподарське підприємство). Адже купується те, чого ще фактично немає, і ризики пов'язані як з тим, чи буде зібрано майбутній урожай, так і з тим, скільки він буде коштувати.

У зв'язку з цим, при укладанні форвардних контрактів на поставку зерна майбутнього врожаю, обов'язковою умовою є придбання договору комплексного страхування посівів майбутнього врожаю сільськогосподарських культур.

За основними умовами укладання форвардного контракту вся сільськогосподарська продукція має бути застрахована. Отже, на сьогодні державна програма закупівель ПАТ «Аграрний Фонд України» та ПАТ «Державна продовольчо-зернова Корпорація України» (ДПЗКУ) є основним фактором розвитку агрострахування в країні.

На сьогодні 8 з 15 страхових компаній, представлених на ринку агрострахування співпрацюють з Аграрним фондом України, зокрема СК «УАСК АСКА», АСК «Інго Україна», СК «РЗУ Україна», СК «Універсальна», СГ «ТАС», СК «Країна», СК «Гардіан» та СК «Українська пожежно-страхова компанія». Параметри страхування за такими договорами поступово наближаються до параметрів страхування з незалежними договорами, що свідчить про формування реальних ринкових умов страхування. [51]

Перелік страхових компаній, які мають ліцензію на страхування сільськогосподарської продукції та активно працюють на страховому ринку України наведені в таблиця 4.15.

Таблиця 4.15

Перелік страхових компаній, які активно працюють на ринку агрострахування України

Страхові компанії, які є членами Аграрного страхового Пулу	Страхові компанії, що співпрацюють з		Провідні страхові компанії, які були активними учасниками вітчизняного ринку агрострахування
	ПАТ «Аграрний фонд»	ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України»	
1. ПрАТ СК «Брокбізнес» 2. ПрАТ СК «Страхові гарантії» 3. ПрАТ «Українська аграрно-Страхова компанія» 4. ПрАТ СК «Альфа Страхування»	1. ПрАТ «УАСК АСКА» 2. ПрАТ «АСК «ІНГО Україна» 3. ПрАТ «СК «ПЗУ Україна» 4. ПрАТ «СК «Універсальна» 5. ПрАТ «СГ «ТАС» 6. ПрАТ «СК «Країна» 7. ТДВ «СК «Гардіан» 8. ПрАТ «Українська пожежно-страхова компанія»	1. ПрАТ «АСК «ІНГО Україна», 2. ПрАТ «СК «Універсальна» 3. ПрАТ «СК «ПЗУ Україна»	1. ПрАТ «СК «ПЗУ Україна» 2. ПрАТ СК «Універсальна» 3. ПрАТ АСК «ІНГО Україна» 4. ПрАТ «УАСК АСКА» 5. ПрАТ «СК «АХА Страхування» 6. ПрАТ «Українська аграрно-Страхова компанія» 7. ПрАТ «СК «Країна» 8. ПрАТ «СК «Кредо» 9. ПрАТ «СК «Брокбізнес» 10. ПрАТ «СК «Еталон» 11. ТДВ «СК «Гардіан» 12. ПрАТ «СК «Альянс» 13. ПрАТ «СГ «ТАС» 14. ПрАТ «Українська пожежно-страхова компанія» 15. ПрАТ «СК «Гарантія Со»

Джерело: складено автором [49], [50], [51]

* – анульовано ліцензії на провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів) відповідно до Розпорядження №253 від 22.02.2018 р.

До 2014 року Аграрний страховий пул безпосередньо займався одним із видів сільськогосподарських ризиків, зокрема, страхуванням форвардних закупівель Аграрним фондом. Починаючи з 2014 року Аграрний фонд України відмовився від співпраці з АСП. Керівництвом Аграрного Фонду було прийнято рішення, що займатися страхуванням будуть дві компанії: СК «Здорово» та євро-азійська компанія «Фініст», які є аутсайдерами на ринку агрострахування України. [52]

Треба зауважити, що за даними журналу «Фориншурер» [51] така страхова компанії як СК «Здорово» у 2015 андерайтинговому році була найактивнішими учасниками на ринку агрострахування та страховиком, з

яким співпрацював Аграрний фонд, однак дані для включення їх у звіт ІФС щодо роботи на ринку агрострахування за відповідний період не надала. Так у 2015 році обсяг зібраних страхових премій за договорами добровільного страхування сільськогосподарської продукції СК «Здорово» становив 51 904 тис. грн., тоді як СК «РЗУ Україна» – 22 790,5 тис. грн. Це говорить про непрозорий механізм відбору страховиків в програмах державних форвардних закупівель. Тому, починаючи з весни 2015 року Аграрний фонд проводить відкриті конкурси (тендери) для відбору страхових компаній, з якими буде співпрацювати у галузі добровільного страхування сільськогосподарської продукції. [25]

Проте більшість фахівців страхового ринку відмічають, що досить часто агрострахування є вимушеним заходом, і незважаючи на певне пожвавлення ринку агрострахування, дуже мала частка аграрієві готові добровільно страхуватися. На думку сільгоспвиробників, співпрацюючи з такими державними компаніями як Аграрний фонд та ДПЗКУ з приводу укладання форвардних контрактів на поставку зерна майбутнього врожаю, вони просто вимушені страхувати останній. Таким чином, ці договори страхування останнім часом продовжують відігравати значну роль у загальному портфелі агрострахування (табл. 4.16).

За даними таблиці 4.16 з'ясовано що, кількість договорів, укладених страховиками в рамках їх участі у державних програмах, зросла з 255 од. у 2016-му до 350 од. у 2018-му році (або на 37,25 %). Темп зростання кількості договорів за програмами фінансування сільгоспвиробників співпадає з темпом росту загальної кількості договорів. Це підтверджує той факт, що їх частка у загальній кількості договорів залишилася майже незмінною (29,1% у 2018 році проти 32,3% у 2017-му, 32,9% у 2016-му та 32,0% у 2015-му роках).

Поряд з цим спостерігається незначне зниження (на 7,1 п.п.) частки застрахованих площ за відповідними державними програмами у загальній застрахованій площі з 30% у 2017 році до 22,9% у 2018 році. Така тенденція проявилася завдяки збільшенню розмірів застрахованих площ в цілому з 661,0 тис. га у 2017 р. до 974,0 тис. га у 2018 році.

У той же період спостерігається зниження величин таких показників як страхові суми та страхові премії. Це призвело до зниження їх частки у загальному обсязі страхових сум та страхових премій на ринку агрострахування відповідно на 8,2 п.п. (з 52,9% до 44,7%) та 12,1 п.п. (з 66,0% до 53,9%).

Водночас, відсоток виплат, які були здійснені за договорами, пов'язаними з програмами фінансування сільськогосподарських виробників, у загальних виплатах 2018-го року зріс порівняно з 2017 роком на 13,3 п.п. (з 5,0% до 18,3%), тоді як величина даного показника у 2016-му році становила 39%.

Аналіз даних наведених у таблиці 16 свідчить про те, що відбувається наближення показників страхування, пов'язаного з державними програмами фінансування сільськогосподарських виробників, до показників страхування

за незалежними договорами, що є ознакою поступового формування реальних ринкових умов страхування.

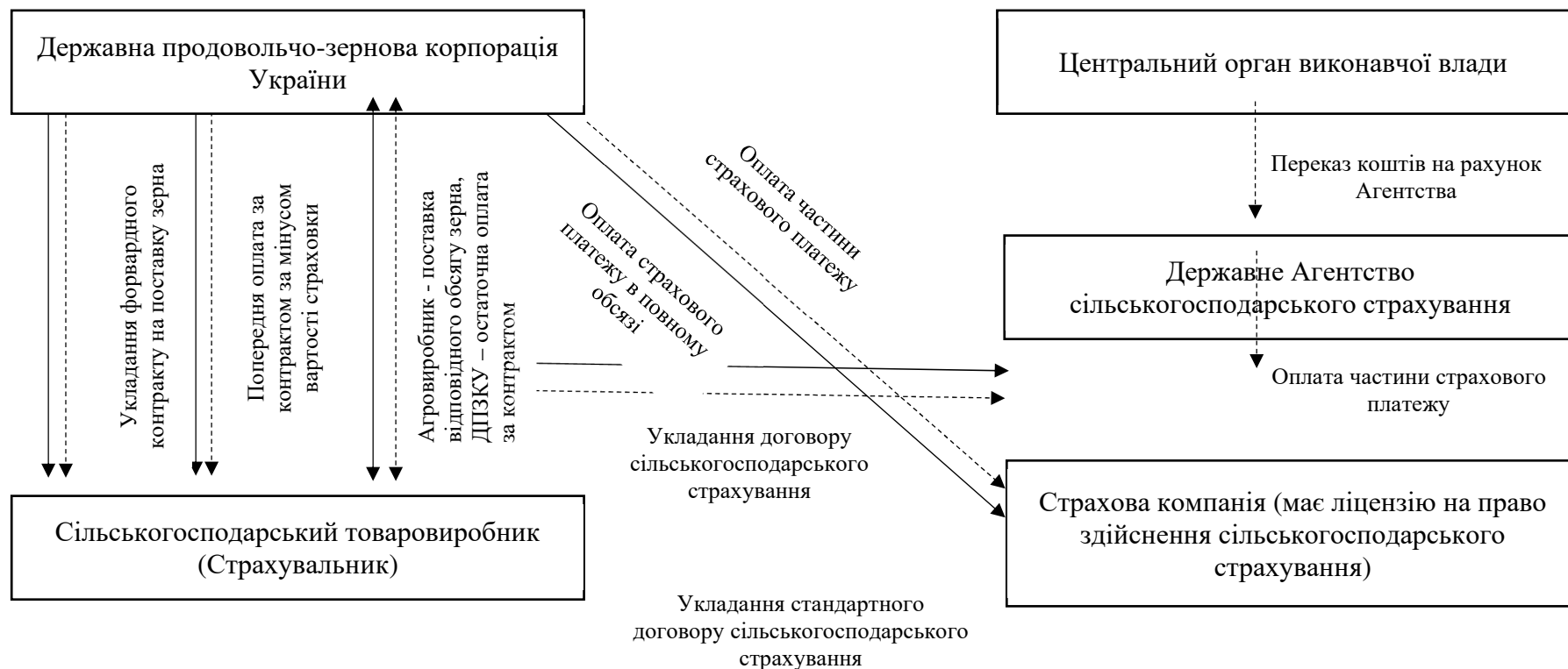
Таблиця 4.16

Основні показники страхування, пов'язаного з державними програмами фінансування сільськогосподарських виробників, за 2017-2018 р.

Показники	ПАТ «Аграрний фонд»		ДПЗКУ		Інші		Загалом за програмами фінансування		Загалом по Україні	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кількість договорів, од	223	144	85	206	1	–	309	350	957	1205
- частка у загальній кількості, %	23,3	12,0	8,9	17,1	0,1	–	32,3	29,1	100,0	100,0
Застрахована площа, га	166594	144459	29858	78709	527	–	196979	223169	661000	974000
- частка у застрахованій площі, %	25,4	14,8	4,5	8,1	0,1	–	30,0	22,9	100,0	100,0
Страхова сума, млн. грн.	2866,28	2111,60	254,40	872,66	9,15	–	3129,84	2984,26	5933,00	6674,00
- частка у загальній страховій сумі, %	48,5	31,6	4,3	13,1	0,2	–	52,9	44,7	100,0	100,0
Страхові премії, млн. грн.	126,1	83,3	8,5	29,14	0,27	–	134,9	112,48	204,3	208,8
- частка у загальному обсязі страхових премій, %	61,7	39,9	4,2	14,0	0,1	–	66,0	53,9	100,0	100,0
Страхові виплати, тис. грн.	381,5	884,7	–	173,99	–	–	381,5	1058,7	7562,8	5777,4
- частка у загальному обсязі страхових виплат, %	5,0	15,3	–	3,0	–	–	5,0	18,3	100,0	100,0

Джерело: складено автором за даними [20], [26]

Порядок укладання договору страхування за умовами форвардного контракту без/з отримання(м) субсидії представлений на рис. 4.4 .

- укладання договору страхування за умовами форвардного контракту без отримання субсидії;
 - - - - укладання стандартизованого договору страхування за умовами форвардного контракту з отриманням субсидії;

Рис. 4.4. Порядок укладання договору страхування за умовами форвардного контракту без/з державною підтримкою
 Джерело [25,32]

Як ми бачимо, при прийнятті нового Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарського страхування» та виділенні коштів на державне субсидування агрострахування, агровиробник отримуватиме більшу суму коштів за форвардним контрактом на величину частини страхових премій, яку Агентство доплатить страховикові.

На основі уже існуючого форвардного контракту між ПАТ «ДПЗКУ» та сільськогосподарським підприємством Запорізької області й укладених договорів агрострахування, прорахуємо як зміниться величина страхового платежу та суми, отриманих агровиробником коштів за форвардним контрактом, за умов вступу в дію нового механізму державного субсидування сільськогосподарського страхування (табл. 4.17). При цьому треба врахувати, що договори страхування укладаються відповідно до стандартних страхових продуктів.

Таблиця 4.17

Вибір оптимального варіанту страхування озимих зернових сільськогосподарських культур при укладанні форвардного контракту (на прикладі сільськогосподарського підприємства Запорізької області)

Показники	Договір страхування без державної підтримки	Договір страхування з державною підтримкою	
	На період перезимівлі	На період перезимівлі (страховий продукт 2)	На весь період вирощування (страховий продукт 1)
Площа посівів, га	1507,0	1507,0	
Планові витрати на посів і вирощування озимих с/г культур, грн./ га	4000,0	4000,0	
Страхова сума с/г культур, грн.	6028000,0	6028000,0	
Страховий тариф, %	4,7	7,0	
Франшиза, %	30	—	
Коефіцієнт покриття		0,8	
Страховий платіж, грн.	283 316,0	337 568,00	
	На період весна-літо	На період весна-літо (страховий продукт 3)	
Площа посівів, га	1507,0	1507,0	1507,0
Середня врожайність, ц/га	34,74	34,74	34,74
Застрахована врожайність, ц/га	26,055	24,318	24,318
Вартість од. врожаю, грн./ ц	300,0	300,0	300,0
Страхова сума с/г культур, грн.	11 779465,50	10 994167,8	10 994167,8
Страховий тариф, %	3,2	5,8	9,3
Франшиза, ФБ, %	30,0	—	—
Коефіцієнт покриття	—	0,7	0,7

Страховий платіж, грн.	376 942,90	637 661,73	1 022 457,61
Всього платіж, грн.	660 258,90	975 229,73	1 022 457,61
Платіж за умов 50% субсидії, грн.	–	487 614,87	511 228,80
Сума попередньої оплати за форвардним контрактом, грн.	10 500 000		
Сума попередньої оплати за форвардним контрактом за вирахуванням суми страхового платежу, грн.	9 839 741,10	10 012 385,13	998 8771,20

Джерела [27, 28, 33]

Розрахунки, наведені у табл. 4.17 показали, що найбільш оптимальний варіант страхування при укладанні форвардного контракту є сукупність другого та третього стандартних страхових продуктів, зокрема страхування посівів озимих зернових культур на період перезимівлі та майбутнього врожаю озимих зернових культур на весняно-літній період з державною підтримкою.

Так, за умов реального форвардного контракту, укладеного агропідприємством на поставку майбутнього врожаю зерна сума попередньої оплати за форвардним контрактом за вирахуванням суми страхового платежу становила 9 839 741,10 грн., тоді як при використанні другого та третього стандартних договорів страхування з державною підтримкою – 10 012 385,13 грн., а отже за останніх умов підприємство додатково може отримати 172,64 тис. грн. Вагоме значення при цьому відіграє застосування коефіцієнта покриття замість франшизи.

За проведеними дослідженнями встановлено, що агровиробник у такі періоди виробництва як сівба та культивування сільськогосподарських культур, потребує вільних коштів, які він в змозі отримати при укладанні форвардного контракту. Однак вартість страхового платежу, що за умовами форвардного контракту, сплачується до акредитованої страхової компанії, зменшує суму коштів, які отримує сільгосппідприємець за укладеним контрактом. В результаті дослідження встановлено, що за умов прийняття нового Закону України «Про державну підтримку сільськогосподарського страхування» агровиробник буде мати можливість зменшити розмір своїх страхових платежів та збільшити обсяг оборотних коштів підприємства й підвищити його ліквідність. У будь-якому випадку, останнє слово в цьому питанні залишиться за державою, яка має сприяти розвитку вітчизняного аграрного сектору економіки та створювати відповідні умови для ефективної роботи сільгосптоваровиробників.

4.4. Особливості страхування сільськогосподарських тварин в Україні

Одним із видів сільськогосподарського страхування є страхування тварин.

Принциповою особливістю страхування сільськогосподарських тварин є відшкодування збитків лише у випадку загибелі або вимушеного забою тварини.

Як відомо, при страхуванні іншого майна можливе відшкодування збитків, що настали внаслідок часткового пошкодження майна.

Страхування сільськогосподарських тварин проводиться як у обов'язковій так і у добровільній формах.

Обов'язкове страхування тварин проводиться згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування тварин на випадок загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків» від 23 квітня 2003 р. № 590 з метою забезпечення економічної та продовольчої безпеки держави, створення сприятливих умов для розвитку племінної справи в аграрному секторі економіки, захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників.

На страхування приймаються племінні тварини: велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні (чистопорідні або одержані за затвердженою програмою породного вдосконалення тварини, що мають племінну (генетичну) цінність і можуть використовуватися в селекційному процесі) віком від 1 року.

За договорами добровільного страхування, як правило, страхуються сільськогосподарські тварини, які не підпадають під обов'язкове страхування, однак їх власники бажають їх застрахувати. Загальні умови та порядок проведення добровільного страхування визначається правилами, які встановлюються страховиком самостійно.

Отже, в залежності від обсягу страхової відповідальності, яку страховик бере на себе, всю сукупність застрахованих тварин можна поділити на три групи:

- продуктивна худоба;
- молодняк;
- племінні і високоцінні тварини.

Як правило за добровільною формою, на страхування приймається молодняк і продуктивні тварини, а саме: велика рогата худоба, коні віком від 6 місяців; кози, вівці, хутрових звірів і кроликів віком від 4 місяців; свині, птиця віком від 1 місяця; сімей бджіл у вуликах.

Страховим випадком є подія, що відбулася протягом періоду дії договору страхування сільськогосподарських тварин, і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування страхувальнику, а саме: настання прямих майнових збитків страхувальника в результаті настання застрахованих ризиків.

Страхувальник відшкодовує тільки прямий збиток (загибель, падіж або змушений забій тварин), але не відшкодовує втрати продукції, що є непрямим збитком.

Основні страхові випадки та ризики, що їх спричинили при страхуванні сільськогосподарських тварин наведені у таблиці 4.18.

Таблиця 4.18

**Страхові випадки та ризики, що їх спричинили при страхуванні
сільськогосподарських тварин**

Страховий випадок	Страхові ризики
Загибель, знищення, втрата, застрахованих тварин, внаслідок прямого безпосереднього впливу на застрахованих тварин:	пожежі, задимлення, виділення сажі, корозійного газу
	удару блискавки
	вибуху
	стихійного лиха (урагану, шторму, граду, зливових дощів, тиску снігового шару, паводку, зсуву, землетрусу, гірських обвалів та сходів лавин)
	дії електричного струму
	утоплення
	падіння в ущелину
	попадання під транспортний засіб, що рухається
	нападу диких звірів та здичавілих собак
	укусу змій або отруйних комах
	крадіжки, грабежу, а також знищення, травмування в результаті спроб них дій
	закупорки шлунково-кишкового тракту в результаті потрапляння сторонніх предметів харчового характеру
	отруєння на природному пасовищі травами або хімічними речовинами
	асфіксії – зупинки дихання в результаті закупорки верхніх дихальних шляхів сторонніми предметами
	інфекційних хвороб (крім лейкозу, туберкульозу, бруцельозу, ящуру та пташиного грипу)
Вимушений забій застрахованих тварин з метою недопущення їх загибелі, що зумовлений:	хворобою (крім лейкозу, туберкульозу, бруцельозу, ящуру, пташиного грипу), яка не може бути вилікуванню та становить загрозу для життя тварини
	пожежею, задимленням, виділенням сажі, корозійного газу; ударом блискавки; вибухом
	стихійним лихом (ураганом, штормом, градом, зливовими дощами, тиском снігового шару, паводком, зсувом, землетрусом, гірськими обвалами та сходом лавин)
	падінням в ущелину; попаданням під транспортний засіб, що рухається; нападом диких звірів та здичавілих собак; укусом змій або отруйних комах; травмуванням в результаті крадіжки, грабежу та спроби них дій; закупоркою шлунково-кишкового тракту в результаті потрапляння сторонніх предметів харчового характеру; отруєнням на природному пасовищі травами або хімічними речовинами

При страхуванні сільськогосподарських тварин найбільший відсоток складає продуктивна худоба і вважається застрахованою на випадок загибелі внаслідок стихійного лиха, інфекційних хвороб, пожежі і дії електричного струму.

Молодняк тварин потребує особливого догляду і може бути застрахований лише від стихійних лих, пожеж та електричного струму. Страховики знімають із себе відповідальність за ризики, що викликані інфекційними та загальними хворобами.

Для племінних і високоцінних тварин застосовують більш високий обсяг страхової відповідальності, враховуючи падіж тварин від інфекційних та загальних захворювань, нещасних випадків.

Розмір страхової суми визначається за домовленістю між страховиком та страхувальником у межах вартості застрахованих тварин на момент укладання договору, або внесення до нього змін чи доповнень. При цьому загальна страхова сума за договором встановлюється підсумовуванням страхових сум для кожної вікової групи застрахованих тварин.

Вартість тварин може визначатись на дату укладення договору за домовленістю сторін одним із таких методів:

- як балансова вартість на основі бухгалтерської звітності страхувальника;
- за довідкою-рахунком, виданою торгівельною організацією, або договором купівлі-продажу тварин;
- за актом оцінки вартості тварин, що здійснена відповідно до законодавства України.

При сплаті страхового платежу частинами страховик несе зобов'язання щодо виплати страхового відшкодування тільки за тими випадками, що трапилися в період дії договору, за який сплачено частину страхового платежу відповідно до умов договору.

Страхова премія (платіж) розраховується страховиком за кожним страховим ризиком або групою ризиків, виходячи із величини страхової суми, та базових річних страхових тарифів з добровільного страхування тварин.

При настанні страхового випадку, розмір збитку визначається наступним шляхом:

- як вартість загиблих, знищених, втрачених тварин на момент настання страхового випадку, але не більше страхової суми;
- як вартість вимушено забитих тварин, з вирахуванням вартості придатного до вживання м'яса.

При розрахунку розміру збитку у разі вимушеного забою тварини обов'язково враховується норматив виходу м'яса від живої ваги тварини, зданої на вимушений забій із врахуванням вгодованості тварини (табл. 4.19).

При наданні страхувальником документу, що підтверджує або встановлює кількість придатного до вживання м'яса, менше, ніж норма виходу, збиток розраховується як різниця між страховою сумою і вартістю придатного до вживання м'яса, вихід якого розраховано за нормативом.

Ціна придатного до вживання м'яса визначається за ціною реалізації на підставі відповідного документу, але не нижче ціни м'яса, розрахованої діленням вартості тварини на вихід м'яса за нормативом. В цьому випадку вартість тварини розраховується шляхом множення середньої закупівельної ціни за 1 кг живої ваги, що склалася в регіоні перебування застрахованих тварин, на вагу тварини, визначену в акті направлення на вимушений забій.

Таблиця 4.19

Норматив виходу м'яса від живої ваги тварини

Тварина	Норматив виходу м'яса
Велика рогата худоба:	
– середньої вгодованості	46,1%
– нижче середньої вгодованості	43,0%
– худа	39,1%
Свині	66,8%
Коні віком від одного року і старше:	
I категорія	54,2%
II категорія	50,7%
Коні віком від 6 місяців до року:	
I категорія	54,5%
II категорія	51,0%
Коні віком до шести місяців	52,8 %

Ціна за 1 кг живої ваги тварини визначається на підставі документа спеціалізованих підприємств, до яких страхувальник здав тварину на вимушений забій, але не нижче за середню закупівельну ціну, що склалася у відповідному регіоні на момент настання страхового випадку.

Якщо тварину здано на вимушений забій у живій вазі, страхове відшкодування виплачується у розмірі різниці між страховою сумою і сумою, одержаною за здане м'ясо.

При розрахунку розміру страхового відшкодування повинні бути врахованими одержані страхувальником дотації або інші додаткові виплати з боку держави.

У випадку продажу страхувальником лише частини м'яса вимушено забитої тварини, страховиком при визначенні суми страхового відшкодування визначається вартість всього м'яса з урахуванням нормативу.

У разі, коли при вимушеному забої тварин, м'ясо визнається непридатним до подальшого вживання у повному обсязі, страхове відшкодування виплачується в такому ж порядку як за загиблих тварин. Повна або часткова непридатність м'яса до вживання встановлюється ветеринарно-санітарною експертизою згідно із законодавством України.

Якщо страховиком встановлено, що при настанні страхового випадку у страхувальника було в наявності більше тварин одного виду, статі, виробничого призначення, вікової групи ніж застраховано та немає можливості провести достовірну ідентифікацію тварини, відносно яких укладено договір, страхова сума ділиться на фактичну кількість голів тварин, що були у страхувальника на день страхового випадку. Страхове відшкодування в такому випадку виплачується в тій частині страхової суми, яка припадає на долю однієї тварини.

Страхове відшкодування виплачується за вирахуванням франшизи, встановленої договором (при цьому розмір франшизи вираховується з розміру збитків, що підлягають відшкодуванню).

При існуванні на дату підписання страхового акту планової заборгованість страхувальника по сплаті страхової премії, сума страхового відшкодування зменшується на суму несплаченого чергового страхового платежу.

ПрАТ СК «АХА Страхування» одна з провідних компаній по страхуванню сільськогосподарських ризиків, тому на її прикладі розглянемо основні умови страхування тварин (табл. 20 та 21) та проведемо розрахунок страхових премії та страхового відшкодування за даними договорам (табл. 4.22).

Відповідно до правил добровільного страхування сільськогосподарських тварин від 21.03.2017 рр. затвердженні базові індикативні тарифи при страхуванні сільськогосподарських тварин на умовах договорів страхування тварин від усіх ризиків (табл. 4.21).

Таблиця 4.21

Базові страхові тарифи по страхуванню тварин (строк дії договору страхування - 1 рік)

Страхові ризики	Страховий тариф у % від страхової суми
Пожежа	0,15
Вибух	0,11
Удар блискавки	0,05
Стихійні лиха	0,08
Протиправні дії третіх осіб	0,15
Загибель від нещасного випадку	0,3
Загибель від хвороб	0,6
Загибель від епізоотій	1,0
Вимушений забій внаслідок вищевказаних ризиків	1,0
Вимушений забій за розпорядженням українського уряду та/або місцевої влади при боротьбі з епізоотією	1,1
ПО ПАКЕТУ РИЗИКІВ	4,54
Інші випадкові, раптові та непередбачувані події	0,54

Окрім того за умовами програми страхування ПрАТ СК «АХА Страхування» при страхуванні застосовується безумовна франшиза від страхової суми. Згідно правил страхування базовий розмір франшизи 10,0% від загальної страхової суми.

Розглянемо наступний приклад: фермерське господарство «Стейкпиг» містить 750 свиней, які застраховані в страховій компанії. Страхова сума визначена виходячи з 7500 грн. за кожну одиницю. Договір укладено на повну вартість тварин по повному пакету ризиків, страховий тариф – 4,54% від страхової суми, та від пожежі, хвороб, епізоотії та вимушений забій за розпорядженням українського уряду та/або місцевої влади при боротьбі з епізоотією, страховий тариф – 2,85, безумовна франшиза – 10% та 5% відповідно, від страхової суми. В результаті пожежі загинуло 150 свиней. Необхідно розрахувати витрати підприємства на страхування та розмір відшкодування (табл. 4.22).

Таблиця 4.20

**Порівняльна характеристика стандартних програм страхування сільськогосподарських тварин
ПрАТ СК «АХА Страхування»**

УМОВИ	ПРОГРАМИ СТРАХУВАННЯ		
	Страхування тварин від поіменованих ризиків	Страхування тварин від усіх ризиків, окрім епізоотії	Страхування тварин від усіх ризиків
1	2	3	4
Тварини які приймаються на страхування	Велика рогата худоба; Свині;		
Обмеження щодо прийняття ризику на страхування	ВРХ віком до 90 днів; Свині – віком до 90 днів; Прийняття на страхування інших видів тварин, окрім вказаних вище, заборонено		
Страхові ризики	Пожежа; Вибух; Удар блискавки; Стихійні лиха; Протиправні дії третіх осіб; Нещасний випадок (дія електричного струму, сонячний або тепловий удар, замерзання, задушення, випадкове отруєння отруйними рослинами або речовинами, напад звірів, укуси змій або отруйних комах, утоплення, попадання під транспортний засіб, попадання в ущелину (яму) та інші травматичні пошкодження).	Пожежа; Вибух; Удар блискавки; Стихійні лиха; Протиправні дії третіх осіб; Нещасний випадок (дія електричного струму, сонячний або тепловий удар, замерзання, задушення, випадкове отруєння отруйними рослинами або речовинами, напад звірів, укуси змій або отруйних комах, утоплення, попадання під транспортний засіб, попадання в ущелину (яму) та інші травматичні пошкодження); Переляк, спричинений літальними апаратами, транспортними засобами, дикими звірами тощо; Ненавмисне отруєння кормами – ненавмисне та непередбачене отруєння кормами, сумішами тощо; Збій машин та механізмів – задушення тварини внаслідок поломки машин та механізмів (систем вентиляції, подачі води, кормів); Зараження інфекційними, інвазивними або індивідуальними хворобами, окрім будь-яких епідемій (епізоотій),	Пожежа; Вибух; Удар блискавки; Стихійні лиха;Протиправні дії третіх осіб; Нещасний випадок (дія електричного струму, сонячний або тепловий удар, замерзання, задушення, випадкове отруєння отруйними рослинами або речовинами, напад звірів, укуси змій або отруйних комах, утоплення, попадання під транспортний засіб, попадання в ущелину (яму) та інші травматичні пошкодження); Переляк, спричинений літальними апаратами, транспортними засобами, дикими звірами тощо; Ненавмисне отруєння кормами – ненавмисне та непередбачене отруєння кормами, сумішами тощо; Збій машин та механізмів – задушення тварини внаслідок поломки машин та механізмів (систем вентиляції, подачі води, кормів); Зараження інфекційними, інвазивними або індивідуальними хворобами, Загибель внаслідок наступних епідемій (епізоотій): Везикулярна хвороба свиней; Везикулярний стоматит; Губчата энцефалопатія ВРХ; Блутанг; Класична чума свиней; Лихоманка долини Рифт; Нодулярний дерматит;

Продовження таблиці 4.20

1	2	3	4
Страховий випадок	Подія, передбачена Договором, яка відбулася після набуття чинності Договором, і з настанням якої виникає обов’язок Страховика здійснити виплату страхового відшкодування Страхувальнику (Вигодонабувачу) внаслідок втрати (загибелі) застрахованих тварин або їх вимушеного забою в результаті дії/впливу будь-якого з ризиків, передбачених програмою.		
Період страхового покриття	Базовий термін покриття – один рік. Мінімальний строк дії договору – 3 місяці. З дати набуття чинності до дати закінчення дії Договору.	Базовий термін покриття – один рік. Мінімальний строк дії договору – 3 місяці. З дати набуття чинності до дати закінчення дії Договору. У відношенні покриття ризику інфекційних Хвороб діє період очікування - відповідальність Страховика за Договором настає на 31 день з дня внесення страхового платежу (першого страх. платежу). Хвороби, що сталися до початку 30-го дня з дня внесення страхового платежу (першого страхового платежу) страховими випадками не визнаються.	
Базис для визначення страхової суми	Страхова сума встановлюється в розмірі, що не перевищує дійсної вартості тварин. Дійсна вартість визначається сторонами Договору страхування на момент укладення Договору. Дійсною вартістю за Договором є балансова вартість тварини (групи тварин) (якщо такий облік ведеться) або ринкова вартість однієї тварини певної групи тварин з аналогічними якісними показниками (за основу приймається менша з вказаних сум). В разі, якщо господарство спеціалізується на вирощуванні і відгодівлі певної групи тварин, підставою для визначення дійсної вартості цієї групи тварин може бути середньостатистична ринкова вартість однієї тварини з цієї групи за останній календарний рік. Страхова сума встановлюється окремо по кожній застрахованій тварині або групі тварин. Мінімальний розмір загальної страхової суми за Договором складає еквівалент 200 тис. дол. США.		
Франшиза	Базовий розмір:5,0% від заг.страх. с	Базовий розмір:7,5% від загальної страхової суми	Базовий розмір:10,0% від загальної страх. суми
Основні виключення зі страхового покриття	Страховик не несе відповідальності та не відшкодовує збитки завдані в результаті: Захворювань різного типу; Епідемічних хвороб;; Переляку, спричиненого літальними апаратами, транспортними засобами, дикими звірами тощо; Ненавмисного отруєння кормами – ненавмисного та непередбаченого отруєння кормами, сумішами тощо; Збоєм машин та механізмів - випадків, що вказані як виключення по програмі «Страхування тварин від усіх ризиків»	Страховик не несе відповідальності та не відшкодовує втрату (загибель) застрахованих тварин в результаті:- епідемічних хвороб: Везикулярна хвороба свиней; Везикулярний стоматит; Губчата энцефалопатія ВРХ; Блутанг; Класична чума свиней; Контагіозна плевропневмонія ВРХ Лихоманка долини Рифт; Нодулярний дерматит; Хвороба Ньюкасла; Чума великої рогатої худоби; Ящур Африканська чума свиней; Хвороба Ауескі; Пташиний грип; Сибірка - випадків, що вказані як виключення по програмі «Страхування тварин від усіх ризиків»	Страховик не несе відповідальності та не відшкодовує збитки, якщо виявиться, що: На момент укладення Договору тварина була хвора, виснажена, а також, якщо внаслідок останнього ветеринарно-бактеріологічного обстеження тварини було встановлено, що вона інфікована. На момент укладення Договору тварина перебувала у стані дородового чи післяродового залежування;Договір був укладений в тій місцевості, де оголошений карантин (крім тварин тих видів, які до даного захворювання нечутливі). Втрата застрахованої тварини у віці, молодшому ніж 90 днів;Втрата застрахованої тварини в результаті обвалу приміщення, в кому утримуються тварини, через похибки проєктувальників та/або будівельників або через старіння (знос);Втрата застрахованої тварини від інфекційної хвороби, що трапилась протягом періоду очікування;Застраховані тварини належним чином не відображені у відповідній документації; Застраховані тварини загинули внаслідок Африканської чуми свиней, Хвороби Ауескі або Пташиного грипу,

Таблиця 4.22

**Приклад розрахунку страхової премії та відшкодування за договорами страхування сільськогосподарських тварин від пожежі в
ПрАТ «СК «АХА Страхування»**

Показники	Свині (повний пакет ризиків)	Свині (від пойменованих ризиків)
1	2	3
Кількість поголів'я, од	750	750
Термін страхування, місяців	12	12
Франшиза	10%	5%
Розмір франшизи, грн.	562 500	281 250
Страхова вартість 1 поголів'я, грн.	7500	7500
Страхова сума, грн..	5 625 000	5 625 000
Страховий тариф	4,54	2,85
Страховий платіж, грн.(вартість страхування)	СП = СС * БТ СП=5625 000*4,54% = 255 375	СП = СС * БТ СП=5625 000*2,85 % = 160 312,5.
Кількість постраждалих тварин, шт	120	120
Збиток	120*7500=900 000	120*7500=900 000
Розмір відшкодування, грн.	СВ = СС-ФБ	
	900 000 - 562 500=337 500	900 000 -281 250=618 150
Витрати на заходи, спрямовані на зменшення збитків, грн..	45 000	45 000
Загальний розмір відшкодування, грн.	337 500 + 45 000 = 382 500	618 150 + 45 000 = 663 150

Окрім отриманого збитку, страховик відшкодовує витрати страхувальника на заходи, спрямовані на зменшення збитків при настанні страхового випадку в межах 5 % від розміру збитку, визначеного згідно умов договору, на підставі відповідних документів, наданих страхувальником.

Підставою для виплати страхового відшкодування є страховий акт.

Страховий акт оформлюється страховиком на підставі письмової заяви страхувальника на виплату страхового відшкодування і документів, що підтверджують факт настання страхового випадку, його причини і обставини, а також розмір заподіяного збитку.

Термін складання страхового акту – десять робочих днів після отримання всіх необхідних документів.

Виплата страхового відшкодування здійснюється страховиком протягом 10-ти робочих днів з дня складання страхового акту.

Таким чином, щоб підприємству застрахувати 750 свиней, страховою вартістю 7500 за кожну, від повного пакету ризиків та від пойменованих ризиків, необхідно сплатити 255 375 грн. та 160 312,5 грн. відповідно.

Відповідно до проведених розрахунків, підприємство отримає страхове відшкодування у розмірі 382 500 грн. та 663 150 грн. відповідно.

4.5. Проблеми та перспективи розвитку агострахування в Україні

Реалізація державної політики у сфері підтримки аграрного сектора економіки пов'язана з численними проблемами, які потребують наукового вирішення. Р.М. Котов у монографічному дослідженні приходить до висновку, що в ринкових умовах з метою запобігання несприятливих наслідків, у т.ч. пов'язаних з обмеженістю ринкового механізму, підтримання рівня економічних процесів в інтересах держави та суспільства, будь-яка галузь економіки зазнає державного впливу залежно від «уміння» до самоорганізації. Інтенсивність такого впливу залежить від цілей і завдань, що ставляться перед сферою економіки як об'єктом регулювання, її значенням у житті країни [53].

Сьогодні є два пріоритетних напрямки підтримки агровиробників - компенсація з боку держави відсотків за кредитами аграріїв і страхових премій, сплачених сільгоспвиробниками з агострахування.

Сучасний ринок агострахування в Україні є недосконалим та має ряд проблем, основними є такі:

- аграрний страховий пул не виконує функції центральної керуючої ланки всіх страхових компаній, що мають ліцензію займатися агострахуванням. Із 67 страхових компаній, яким було надано ліцензію, у складі Агострахового пулу знаходиться лише 4 страховики, причому не найперших за результатами зібраних премій [54];

- тарифні ставки на агострахові послуги актуарно незбалансовані та некоректно відображають вартість можливих збитків у майбутньому, оскільки відсутня централізована статистична інформація про застраховані посівні площі та суми зібраних страхових премій. Більше 3 /4 страхових компаній у сфері агострахування не надають даних про свою діяльність, що негативно впливає на роботу актуаріїв, до основних завдань яких належать розрахунки цін на страхові послуги на основі показників урожайності, статистичних показників щодо природних умов та їх впливу на врожай [55];

- із 67 страхових компаній, що мають ліцензію на здійснення агострахування, реально працюють лише 15 [51];

- не використовується, як у розвинених країнах, мультиризикове страхування врожаю протягом усього циклу вирощування продукції сільського господарства;

- страхові компанії замість того, щоб формувати страхові відносини на постійній основі з визначеним колом клієнтів, спрямовують свої зусилля на пошук нових сільськогосподарських підприємств і, збільшуючи вартість страхових послуг, втрачають старих клієнтів;

- відсутність механізму забезпечення гарантій з боку держави щодо розподілу суми страхових премій між сільськогосподарськими підприємствами та державою для стимулювання розвитку страхування в агропромисловій сфері;

– нерозвинене страхове посередництво – відсутні страхові брокери, які є захисниками інтересів страхувальників та полегшують процес прийняття рішення про вибір страхової компанії та страхових послуг, що є найбільш вигідними для сільськогосподарських підприємств.

Але основна проблема, без вирішення якої розв’язання інших проблем немає сенсу, – це недовіра аграріїв до страхових компаній. Насамперед це пов’язано з відсутністю прикладів реальної дії агрострахових програм, які пропонують страхові компанії. Багато сільськогосподарських підприємств, які вже стикалися з проблемою відшкодування завданих збитків, більш не хочуть мати справу зі страховими компаніями, адже вони знаходять багато причин, щоб ці кошти не виплачувати або затягують виплати в часі [56].

Отже, виділимо на нашу думку основні проблеми ринку агрострахування в Україні та запропонуємо можливі шляхи їх вирішення. (табл. 4.23)

Таблиця 4.23

Основні проблеми ринку агрострахування в Україні та шляхи їх вирішення

Проблема	Шляхи вирішення
1	2
Невиконання покладених обов’язків Аграрним страховим Пулом	Надавати ліцензію на здійснення страхування сільськогосподарських ризиків тільки членам Агрострахового пулу;
Відсутність централізованої статистичної інформації → некоректне визначення страхових тарифів → невірно сформований обсяг страхових резервів	Створити електронну базу даних по страхуванню сільськогосподарських ризиків на рівні Агрострахового пулу та зобов’язати всі страхові компанії, які мають ліцензії, надавати в повному обсязі інформацію про їхню страхову діяльність (обсяги застрахованих посівних площ, кількість підписаних договорів страхування, інформацію про урожайність та ін.);
Недостатнє фінансування державної програми страхування аграрних ризиків, отже майже відсутня можливість укладання договорів	Сформувати політику державної підтримки агрострахування. Вона має передбачати дольову компенсацію страхових премій за рахунок державного бюджету. За відсутності такої програми страхові продукти для багатьох сільгоспвиробників залишаються надто дорогими й недоступними. Запровадження відшкодування частини вартості страхової премії не страхувальнику, як передбачено чинним законодавством, а страховику, як це здійснюється в країнах, що підтвердили ефективність аграрного страхування з державною підтримкою. Це сприятиме як здешевленню вартості страхування, так і підвищенню платоспроможності та фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств.
Нерозвинене страхове посередництво	Розвивати страхове посередництво, шляхом збільшення чисельності страхових брокерів, які є захисниками інтересів страхувальників та полегшують процес прийняття рішення про вибір страхової компанії та страхових послуг, що є найбільш вигідними для сільськогосподарських підприємств

Недовіра аграріїв до страхових компаній	Страховим компаніям необхідно зробити акцент на співпраці з постійним колом клієнтів, надаючи їм пільги та виконуючі свої зобов'язання, тим самим закріпивши довіру аграріїв до себе та створюючи умови для залучення нових клієнтів;
Оптимізація вартості страхових послуг	Здешевлення частини вартості страхової премії, так і через уніфікацію та спрощення договорів страхування, зниження витрат на їх адміністрування, що досягається через створення єдиного польового андерайтингу, удосконалення методик проведення оглядів посівів сільськогосподарських культур, врегулювання збитків, уніфікацію роботи експертів. Застосування системи дисконту за страховими тарифами для підприємств, які щороку страхують урожай та є дисциплінованими платниками.
Низький рівень співпраці страховиків з організаціями, що обслуговують суб'єктів господарювання аграрного сектору	Розробка комплексних програм співпраці страховиків з організаціями, що обслуговують суб'єктів господарювання аграрного сектору (лізингові компанії, банківський установи, торгівельні фірми)

Ю.В. Алескерова наводить авторське бачення принципів побудови ефективної системи сільськогосподарського страхування, серед яких: добровільність; заінтересованість сільськогосподарського виробника; ризик-менеджмент; багатоваріантність продуктової лінійки; стимулювання ефективних сільськогосподарських виробників; рівний доступ виробників до отримання субсидій; збалансованість; прозорість; багаторівнева система страхового захисту; належна експертиза [56]. Як бачимо, переважна більшість наведених принципів спрямована на вирішення тих ключових проблем, які гальмують розвиток аграрного страхування, а їх реалізація потребує як державного регулювання, так і державної підтримки в процесі надання страхових послуг. (табл. 4.24)

Таблиця 4.24

**Систематизація основних проблем розвитку страхування
сільськогосподарських ризиків з державною підтримкою**

Проблема	Пояснення
1	2
Відсутність стимулів у страхувальників	- наявність альтернативної підтримки виробника з відшкодування катастрофічних збитків (резервний фонд КМУ); - ризик неотримання компенсації вже сплачених страхових премій внаслідок недофінансування програми державної підтримки; - нерозвинена продуктова лінійка (не передбачена підтримка за договорами страхування в тваринництві); - неврегульованість процесу відшкодування збитків.
Відсутність стимулів для підвищення продуктивності сільськогосподарських підприємств	- методика визначення вартості премій та розрахунку страхового відшкодування не враховує рівень розвитку технологічного виробництва.

Продовження таблиця 24

1	2
Фінансова незбалансованість системи	- невідповідність коштів, що виділяються на підтримку потенційним масштабам ринку; - недостатнє врахування регіональних ознак; - відсутність спів фінансування підтримки з місцевих бюджетів.
Невисока якість страхового захисту	- високий потенційний рівень кумуляції сільськогосподарських ризиків; - низька надійність страхових компаній; - труднощі в організації перестраховування.
Корумпованість і непрозорість системи	- непрозорість отримання державних субсидій; - відсутність механізмів контролю за виконанням сторонами умов страхування з державною підтримкою.
Нерозвинена статистична база у сфері сільськогосподарського страхування	- відсутність інституту незалежної експертизи; - нерозвинена статистична база; - високі видатки на адміністрування.

З метою всебічної характеристики основ формування моделі аграрного страхування, вважаємо за необхідне внести ряд доповнень, виходячи з позиції, що функціонування ринку агрострахування передбачає певне співвідношення попиту та пропозиції. Збільшенню попиту на страхові послуги на ринку агрострахування сприяють: забезпечення відповідного страхового захисту клієнтів; оптимізація вартості страхових послуг; розширення клієнтської бази за рахунок малих і середніх сільськогосподарських підприємств; нормативно-правове врегулювання страхування сільськогосподарських ризиків з державною підтримкою.

Зазначимо, що з метою підвищення страхового захисту введено обов'язкове ліцензування діяльності страхових компаній та закріплення права надання послуг із страхування з державною підтримкою лише компаніям, що входять до Аграрного страхового пулу. Зниження у 2015 р. розміру франшизи за договорами страхування АСП з 50% до 30% спрямоване саме на підвищення рівня страхового покриття. Першочерговими завданнями, що потребують вирішення, на наш погляд, є: підвищення вимог до рівня капіталізації страхових компаній (до 10 млн. дол. США); формування інформаційної бази даних з агрострахування; забезпечення можливості перестраховування ризиків; гарантування державою виплат за катастрофічними ризиками.

Для розв'язання сучасних проблем розвитку ринку страхування сільськогосподарської продукції необхідна активна участь держави та чіткі позиції, щодо реформування існуючої системи страхування аграрних ризиків.

Україна впевнено рухається далі і вводить нові інструменти і підходи для розвитку аграрного сектора. Створення потужної системи агрострахування в країні як дієвого ресурсу та інструменту щодо посилення аграрного сектора в питанні мінімізації ризиків, що впливають на

прибутковість виробництва - один з ключових етапів у розвитку агрострахування в Україні.

У функціонуванні ринку агрострахування існують проблеми, а саме: недосконалість законодавства; відсутність тих програм страхування сільськогосподарських культур, які б задовольняли потреби виробників; відсутність державної підтримки та регулювання; та ін.. Реалізація вищевказаних заходів дасть можливість зберегти позитивну динаміку в найближчий час за допомогою подолання існуючих проблем та впровадження нових шляхів підйому.

Сформована в Україні система страхування сільськогосподарських ризиків, у тому числі при наданні державної підтримки сільському господарству, потребує удосконалення і має бути спрямована на забезпечення належного захисту інтересів сільгоспвиробників та продовольчої безпеки держави, на стабілізацію виробництва та доходів у аграрному секторі економіки та стимулювання використання кращих здобутків технології сільгоспвиробництва.

Список використаних джерел:

1. Царенко О. М., Бей Н. О., Д'яконова І. І. Економіка розвитку: підручник [Електронний ресурс] / ред. І. В. Сало. – Суми: Університетська кн., 2004. – 590 с. – Режим доступу: <https://westudents.com.ua/glavy/16018-glava-2-strategya-efektivnogo-rozvitku-slskogospodarskogo-virobnitstva.html>
2. Rowe W. D. An anatomy of risk. / W. D. Rowe. – N.-J.: John Wiley, 1977. – 488 р.
3. Самойлик Ю. В. Агрострахування як інструмент управління ризиками у сільському господарстві / Ю. В. Самойлик // Таврійський державний агротехнологічний університет, 2012. – №18. – С. 345–354.
4. Письменна Т.В. Фінансові ризики в господарській діяльності підприємства [Електронний ресурс] / Т.В. Письменна // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Економічні науки. 2015. Вип. 3 (27). С. 151-158. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vznu_eco_2015_3_22.pdf
5. Герасименко Н. Як застрахувати виробництво сільськогосподарських культур: практичний посібник з агрострахування / Н. Герасименко, І. Гринюк, Н. Ільїна та ін. – Київ: Міжнародна фінансова корпорація, 2007. – 95 с.
6. Нечипорук О.Ю. Ризики в сільському господарстві: виявлення, оцінка, управління: автореф. дис... канд. екон. наук: Спеціальність 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК / О.Ю.. Нечипорук, 2002. – 20 с.

7. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. [Електронний ресурс] / Верховна рада України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр>
8. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012 № 4391-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>
9. Остапенко О.М. Цілеспрямованість категорії «сільськогосподарське страхування» [Електронний ресурс] / О.М. Остапенко // Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education, 2012. – №29. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer29/826.pdf>
10. Лобова О.М. Теоретичні основи сільськогосподарського страхування / О.М. Лобова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка, 2011. – № 126.
11. Матвієнко Г.А. Управління страховими ризиками при вирощуванні культур в сільськогосподарських підприємствах: автореф. дисер. – Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / Г.А. Матвієнко, 2009. – 22 с.
12. Кравчук О.В. Становлення аграрного страхування: світовий та вітчизняний досвід / О.В. Кравчук // Вісник Сумського національного аграрного університету. Сер. «Фінанси і кредит», 2011. – № 2. – С. 85-91.
13. Прокопчук О.Т. Особливості страхування аграрних ризиків у країнах світу / О.Т. Прокопчук // Актуальні проблеми економіки, 2014. – № 3. – С. 46-53.
14. Дослідження ринку агрострахування в Україні: «Шляхи підвищення зацікавленості сільгоспвиробників у використанні послуг агрострахування в Україні: думка споживача»: Звіт Міжнародної фінансової корпорації (Група Світового банку) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifc.org>
15. Навроцький С. Концепція розвитку сільськогосподарського страхування // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка, 2007. – Вип. 97. – С. 45-47.
16. Iturrioz Ramiro Agricultural Insurance / Ramiro Iturrioz // The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank 1818, H.Street, NW Washington, DC 20433. - primer series on insurance issue 12, November 2009. – 32 p.
17. Яцух О.О. Ринок агрострахування в Україні: перспективи та розвиток / Яцух О.О. // Економіка та суспільство, 2016. – С. 866 – 872.
18. Переваги та недоліки сучасного агрострахування в Україні // Всеукраїнська спеціалізована газета «Чим хата багата», 2012.– №12 (117). – С. 4. – Режим доступу: <http://agroprod.biz/wp-content/uploads/gazeta/2012/magazine12/index.html#/4>
19. Страхованием в Украине охвачено до 5% сельскохозяйственных культур [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainsur.com/our-news/35869/>

20. Ринок агостраховання України у 2018-му андерайтинговому році: аналітичне дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agriinsureukraine.com/wp-content/uploads/2018/10/Звіт-Ринок-агостраховання-2018.pdf>
21. Шинкаренко Р. Страховые продукты для агросектора (растениеводство) [Електронний ресурс] / Р. Шинкаренко. – Режим доступу: http://www.agroinsurance.com/ru/agribusiness_insurance/?pid=407
22. Шинкаренко Р. Проблемные аспекты агострахового сектора в Украине (2006) [Электронный ресурс] / Р. Шинкаренко. – Режим доступу: <http://www.agriagency.com.ua/?page=26&mode=mtxt&data=3088>.
23. Шолойко А.С. Класичні та індексні страхові продукти для галузі рослинництва [Електронний ресурс] / А.С. Шолойко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Oif_apk/2009_3/21_Shol.pdf
24. Обзор рынка агострахования Украины за 2015-2016 андеррайтинговый год. Отчёт IFC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/news/16/04/08/33709>
25. Рубцова Н.М., Захарова Н.Ю. Оцінка існуючих страхових продуктів на ринку агостраховання України / Н.М. Рубцова, Н.Ю. Захарова // Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки) / За ред. Л.В. Синяєвої. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2016. - № 3 (32). – С. 256-262.
26. Аналітичне дослідження «Ринок агостраховання України у 2017-му андерайтинговому році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf>
27. Про деякі питання здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Розпорядження Нацкомфінпослуг від 30.10.2012 № 1968 [Електронний ресурс] / Нацкомфінпослуг. – Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1970-12/paran25#n25>
28. Про деякі питання здійснення страхування майбутнього врожаю озимих зернових сільськогосподарських культур з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків : Розпорядження Нацкомфінпослуг від 07.04.2016 № 718 [Електронний ресурс] / Нацкомфінпослуг. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0649-16/paran9>
29. Якубович В. Що потрібно знати селянам, аби застрахувати виробництво сільськогосподарських культур? Практичні поради. / В. Якубович. – К. : Проект “Розвиток Агробізнесу в Україні” Міжнародна Фінансова Корпорація, 2003. – 62с.
30. Шинкаренко Р. Страхование на основе погодных индексов [Электронный ресурс] / Р. Шинкаренко. – Режим доступа : <http://www.uainsur.com.ua/agrar/index/pogodaind>
31. Шинкаренко Р. Об особенностях и преимуществах агострахования в Украине [Электронный ресурс] / Р. Шинкаренко. – Режим доступа: <http://izvestiya.in.ua/ekskliusiv/roman-shinkarenko-ob-osobennostyah-i-preimyshestvah-agrostrahovaniya-v-ukraine.html>

32. Рубцова Н. М. Оптимізація вартості договорів страхування сільськогосподарської продукції за форвардними контрактами / Н. М. Рубцова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / За ред. Л.В. Синяєвої. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс». – 2018. – № 2 (37) – С. 221-228.

33. Про деякі питання здійснення страхування посівів та майбутнього врожаю озимих зернових сільськогосподарських культур з державною підтримкою від сільськогосподарських ризиків на весь період вирощування: Розпорядження від 21.05.2014 № 1501 [Електронний ресурс] / Нацкомфінпослуг. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0715-14/paran27#n27>

34. Про державну підтримку сільського господарства України: закон України від 24.06.2004 № 1877-IV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>

35. Колібаба Р. Дії щодо мінімізації ризиків в аграрному секторі [Електронний ресурс] / Р. Колібаба. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=57333

36. Страхові послуги : підручник / Осадець С. С., Артюх Т. М., Гаманкова О. О. та ін.; кер. авт. кол. й наук. ред. проф. С. С. Осадець і доц. Т. М. Артюх. – К. : КНЕУ, 2007. – 464 с.

37. Индексное страхование. Преимущества и недостатки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agro-insurance.com/product/97>

38. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Запорізькій області у 2016 році [Електронний ресурс] // Запорізька обласна державна адміністрація Департамент екології та природних ресурсів. – Режим доступу: <https://menr.gov.ua>

39. Навроцький С. А. Шляхи вдосконалення сільськогосподарського страхування / С. А. Навроцький // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка : економіка, 2002. – № 60-61. – С. 66-67.

40. Пушак С. Д. Индексне страхування сільськогосподарських культур / С. Д. Пушак // Наук. вісник Нац. аграр. ун-ту, 2006. – Вип. 102. – С. 292–297.

41. Guttman N.B. Comparing the palmer drought index and the standardized precipitation index / N.B. Guttman // JAWRA J. American Water Resources Assoc, 1998. – 34(1). – P. 113–121.

42. Alley W.M. The Palmer drought severity index: limitations and assumptions / W.M. Alley // J. Climate and Appl. Meteorology, 1984. – 23(7). – P. 1100–1109.

43. Palmer W.C. Meteorological drought / W.C. Palmer // Weather Bureau Research Paper, 1965. – №. 45. – 58 p.

44. Смоленюк Р. П. Актуальні питання страхового захисту в сільському господарстві / Р. П. Смоленюк // Регіональні перспективи : наук.-практ. журнал. – Полтава, 2001. – № 2-3 (15-16). – С. 91-93.].

45. Про зерно та ринок зерна в Україні: закон України від 04.07.2003 р. № 37-15 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/37-15>

46. Про запровадження державних форвардних закупівель зерна: постанова КМУ від 16.05.2007 р. № 736 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/736-2007-п>

47. Державні форвардні закупівлі зерна: особливості правового регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/u-pravovomu-poli/item/1814-derzhavni-forvardni-zakupivli-zerna-osoblyvosti-pravovoho-rehuliuvannia.html>

48. Кравчук О. В. Страхування при співпраці з Аграрним фондом та Державною продовольчо-зерною корпорацією України / О. В. Кравчук // Технологический аудит и резервы производства, 2015. – № 1 (7). – С. 37–42.

49. Офіційний сайт ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pzcu.gov.ua/ua>

50. Офіційний сайт ПАТ «Аграрний фонд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agrofond.gov.ua>

51. Журнал «Фориншурер» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com>

52. Мойсеєнко О. Хто застрахує форварди Аграрного фонду? [Електронний ресурс] / О. Мойсеєнко. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/business/1380948-hto-zastrahue-forvardi-agrarnogo-fondu>

53. Котов Р.М. Государственная поддержка сельского хозяйства на региональном уровне: монография / Р.М. Котов, Г.П. Литвинцева. – Кемерово: ИИО Кемеровского ГСХИ, 2012. – 168 с.

54. Рубцова Н. М. Сучасний стан та перспективи розвитку діючої системи агрострахування в Україні / Н. М. Рубцова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки), 2014. – № 4. – С. 237–240.

55. Добіжа Н. В. Сучасний стан та проблеми агрострахування в Україні [Електронний ресурс] / Н. В. Добіжа // Ефективна економіка, 2013. – № 8. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2256>.

56. Алескерова Ю.В. Моделі страхової політики при сільськогосподарському страхуванні/ Ю.В. Алескерова // Економіка АПК, 2014. – №10. – С. 45-53.

57. Петрук Т. Ю. Економічний зміст та значення сільськогосподарського страхування [Електронний ресурс] / Т. Ю. Петрук // Агросвіт, 2017– № 4. – С. 46–52. Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/4_2017/7.pdf

58. Бондарчук М. К., Кондрат І. Ю. Особливості розвитку сільськогосподарського страхування в Україні на засадах державно-приватного партнерства / М. К. Бондарчук, І. Ю. Кондрат // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.1. – С. 182 – 188.